

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Тернопільський національний педагогічний університет
Імені Володимира Гнатюка

Факультет педагогіки і психології

Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Магістерська робота

на тему: **«ВИКОРИСТАННЯ ПІСОЧНОЇ ТЕРАПІЇ У
КОРЕКЦІЙНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ»**

Спеціальність:

016 Спеціальна освіта (Інклюзивна освіта)

Магістрантки групи зМІО-2_10

Кришталович Клим Наталії Іванівни

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК: професор,
доктор педагогічних наук
кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Супрун Микола Олексійович

РЕЦЕНЗЕНТ: керівник (директор)
комунальної установи «Гусятинський
інклюзивно - ресурсний центр»
Гусятинської селищної ради
Козачок Наталія Володимирівна

Робота захищена з оцінкою: _____

Національна шкала: _____

Кількість балів: ___ Оцінка: ECTS ____

Тернопіль – 2025

Анотація

Кришталович Клим Н.І. Використання пісочної терапії у корекційній роботі з дітьми дошкільного віку. – Магістерська робота зі спеціальності 016 – Спеціальна освіта. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2025. – 82 с.

Кваліфікаційна робота магістра присвячена актуальній проблемі використання пісочної терапії у корекційній роботі з дітьми дошкільного віку. Актуальність дослідження зумовлена зростанням кількості дошкільників, які мають емоційно-вольові та поведінкові труднощі, а також необхідністю пошуку ефективних методів їх корекції.

Метою роботи є теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка ефективності використання пісочної терапії як основного засобу корекції когнітивного та соціоемоційного розвитку дітей дошкільного віку.

У роботі розкрито теоретичні засади пісочної терапії як напряму арт-терапії та її специфіку застосування у дошкільному віці. Проаналізовано особливості емоційно-вольової сфери та соціальної адаптації дітей, що мають труднощі. На основі проведеної діагностики була розроблена та апробована корекційна програма, заснована на принципах пісочної терапії.

Результати експериментального дослідження підтвердили високу ефективність пісочної терапії у роботі з дошкільниками. Встановлено, що використання пісочниці сприяє зниженню рівня тривожності та агресивності, покращенню саморегуляції, розвитку комунікативних навичок та формуванню позитивного «Я-образу».

Практичне значення роботи полягає у розробці та детальному описі корекційної програми, яка може бути використана практичними психологами, педагогами та фахівцями інклюзивно-ресурсних центрів для корекції та розвитку дітей дошкільного віку.

Ключові слова: пісочна терапія, дошкільний вік, корекційна робота, соціоемоційний розвиток, когнітивний розвиток, корекційна програма.

Abstract

Kryshalovich Klym N.I. The use of sand therapy in correctional work with preschool children. – Master's thesis in the specialty 016 – Special education. – Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk. – Ternopil, 2025. – 82 p.

The master's qualification work is devoted to the topical problem of using sand therapy in correctional work with preschool children. The relevance of the study is due to the increasing number of preschoolers who have emotional-volitional and behavioral difficulties, as well as the need to find effective methods for their correction.

The purpose of the work is to theoretically substantiate and experimentally verify the effectiveness of using sand therapy as the main means of correcting the cognitive and socio-emotional development of preschool children.

The paper reveals the theoretical foundations of sand therapy as a direction of art therapy and the specifics of its application in preschool age. The features of the emotional-volitional sphere and social adaptation of children with difficulties are analyzed. Based on the diagnostics performed, a correction program based on the principles of sand therapy was developed and tested.

The results of the experimental study confirmed the high effectiveness of sand therapy in working with preschoolers. It was found that the use of the sandbox contributes to a decrease in the level of anxiety and aggressiveness, improvement of self-regulation, development of communication skills and formation of a positive «self-image».

The practical significance of the work lies in the development and detailed description of a correction program that can be used by practical psychologists, teachers, and specialists of inclusive resource centers for the correction and development of preschool children.

Keywords: sand therapy, preschool age, correctional work, socio-emotional development, cognitive development, correctional program.

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Теоретичні аспекти використання пісочної терапії у корекційній роботі з дітьми дошкільного віку.....	7
1.1. Методологічні засади наукового пошуку	7
1.2. Аналіз психолого-педагогічних джерел з проблеми дослідження використання пісочної терапії у корекційній роботі з дітьми дошкільного віку	12
Висновки до 1 розділу	17
Розділ 2. Аналіз ефективності використання пісочної терапії у корекційній роботі з дітьми дошкільного віку	18
2.1. Методика проведення констатувального етапу наукового пошуку	18
2.2. Хід проведення та результати констатувального експерименту	22
Висновки до 2 розділу	30
Розділ 3. Оптимізація процесу формування емоційного інтелекту та когнітивних процесів у дітей дошкільного віку з використанням пісочної терапії	32
3.1. Методика формувального етапу наукового дослідження	32
3.2. Хід проведення формувального етапу наукової роботи	34
3.3. Методичні рекомендації із використання пісочної терапії у корекційній роботі з дітьми дошкільного віку	44
Висновки до 3 розділу	59
Висновки	61
Список використаних джерел	65
Додатки	73

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В контексті змін, які відбуваються у сучасній освіті, зокрема її спрямованості на інтегрування осіб з особливими освітніми потребами у освітній процес, забезпечення права кожного громадянина нашої держави на безперешкодний доступ до здобуття повної загальної середньої освіти, а також зважаючи на значне збільшення кількості дітей, які пережили психотравмуючі події внаслідок повномасштабного вторгнення сусідньої країни-агресора на територію нашої держави, щороку збільшується кількість звернень до інклюзивно-ресурсних центрів батьків, які відчувають занепокоєння щодо розвитку дітей, починаючи уже з раннього віку, з метою комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини, визначення категорії труднощів, ступеню їх прояву, рівня підтримки в освітньому закладі, та, за потреби, забезпечення системного кваліфікованого супроводу дитини [4].

Кожна дитина – унікальна, неповторна, особлива. Проте часто термін «особлива» вживається зараз не для того, щоб підкреслити обдарованість дитини, а, навпаки, – щоб закцентувати увагу на тих особливих потребах, без задоволення яких таким дітям дуже важко розвиватись, комунікувати, функціонувати у сучасному суспільстві, які перешкоджають включенню таких осіб у соціум, а для початку – у дитячий колектив, розвитку таких дітей на рівні їх однолітків. З огляду на це, процес запровадження інклюзивного навчання уже в дошкільному навчальному закладі допомагає таким особам з ООП з найменшими освітніми втратами вирівняти показники їх розвитку, допомогти у їх адаптації та соціалізації, підготувати дитину до успішного здобуття освіти у закладі загальної середньої освіти [3].

Велику роль у цьому відіграє правильно спланована індивідуальна освітня траєкторія дитини, невід’ємною частиною якої має стати корекційно-розвиткова робота, рекомендована індивідуально в залежності від труднощів та потреб дитини. Створення комфортного та безпечного середовища, –

безпечного як фізично, так і психологічно, у якому дитина змогла б проявити всі свої інтереси, можливості та бажання, яке б забезпечило її індивідуальний та творчий розвиток, сприяло стабілізації її емоційно-чуттєвого стану, може стати арт-терапія, зокрема, її різновид – пісочна терапія [34].

Використання пісочної терапії у роботі з дітьми та підлітками, різноманітні її аспекти, як предмет дослідження знайшли відображення в працях українських та світових учених, зокрема С.Баришнікової, Н.Сакович, Т.Грабенко, Т.Павленко, О.Сороки, Ю.Степури, Т.Лебедевої, та інших. Серед педагогів-класиків дослідженням питання впливу засобів мистецтва на розвиток емоційної сфери займалися Я.Коменський, І.Песталоцці, Дж.Локка, Ж.Руссо, а також наші вітчизняні педагоги, такі як С.Русова, К.Ушинський, А.Макаренко, В.Сухомлинський, І.Бех та інші. Значний інтерес науковців та педагогів-практиків до впровадження пісочної терапії у інклюзивній освітній простір у початкових класах можна простежити у низці наукових праць. Проте процес впровадження даного виду терапії у роботу з дітьми дошкільного віку, особливо у її корекційний компонент, недостатньо досліджений та висвітлений, що і зумовило вибір мною теми магістерського дослідження **«Використання пісочної терапії у корекційній роботі з дітьми дошкільного віку»**.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та аналізі використання засобів пісочної терапії у роботі з дітьми дошкільного віку з особливими освітніми потребами, розробці методичних рекомендацій із використання пісочної терапії у корекційній роботі з дітьми дошкільного шкільного віку з різноманітними особливостями розвитку.

Відповідно до мети магістерського дослідження необхідно вирішити, зокрема, такі **завдання**:

1. Проаналізувати теоретико-методологічні основи технік та засобів пісочної терапії, які можна використати у корекційній роботі з дітьми дошкільного віку.

2. Визначити види, форми, методи та напрями арт-терапевтичної діяльності корекційного педагога з пісочної терапії в умовах інклюзивно-ресурсного центру.

3. Обґрунтувати методи оптимізації процесу формування емоційного інтелекту та когнітивних процесів у дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами.

4. Емпірично довести ефективність застосування терапевтичних пісочних методик у корекційній діяльності з дітьми дошкільного віку з різними категоріями труднощів у навчанні.

5. Розробити методичні рекомендації із впровадження методів пісочної терапії у діяльність корекційного педагога при наданні корекційно-розвиткових послуг в умовах інклюзивно-ресурсного центру.

Об'єкт дослідження: процес застосування технік пісочної терапії у корекційній роботі з дітьми дошкільного віку з різними категоріями труднощів у навчанні.

Предмет дослідження: використання пісочної терапії для оптимізації процесу формування емоційного інтелекту та когнітивних процесів у дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами.

Методи дослідження: вивчення інформаційних джерел; теоретичні – дедукція, аналіз, порівняння, класифікація, узагальнення, систематизація та конкретизація); емпіричні – спостереження, анкетування, опитування, тестування; статистична обробка даних.

База емпіричного дослідження. Застосування методів пісочної терапії у корекційній роботі з дітьми дошкільного віку з різними категоріями труднощів у навчанні досліджувалися на базі комунальної установи «Гусятинський інклюзивно-ресурсний центр» Гусятинської селищної ради Чортківського району Тернопільської області.

Апробація результатів дослідження здійснювалася під час виступу на третій всеукраїнській конференції «Формування життєвої компетентності осіб з особливими освітніми потребами в системі позашкільної, спеціальної

та інклюзивної освіти» (13-14 травня 2025 р.). Наукова стаття «Розвиток емоційного інтелекту дітей дошкільного віку з ООП засобами пісочної терапії» була опублікована у збірнику наукових праць цієї конференції, а також у науковому журналі «Креативний простір», № 25, 2025 р.

Теоретичне значення отриманих результатів: у процесі проведення магістерського дослідження мною було досліджено та проаналізовано ефективність використання засобів пісочної терапії у корекційній роботі з дітьми дошкільного віку з особливими освітніми потребами, та надані методичні рекомендації із впровадження вправ пісочної терапії у діяльність практичного психолога при наданні корекційно-розвиткових послуг в умовах інклюзивно-ресурсного центру.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання даних, обґрунтованих у моєму магістерському дослідженні, у практичній діяльності практичного психолога при наданні корекційно-розвиткових послуг дітям дошкільного віку з різноманітними труднощами на базі інклюзивно-ресурсного центру.

Структура роботи. Магістерська робота обумовлена логікою дослідження і складається із вступу, трьох розділів та висновків до кожного із них, загальних висновків, списку використаних джерел (70 найменувань), та додатків. Загальний обсяг роботи становить 82 сторінки друкованого тексту, основний зміст викладено на 64 сторінках.

Розділ 1.

Теоретичні аспекти використання пісочної терапії у корекційній роботі з дітьми дошкільного віку

1.1.Методологічні засади наукового пошуку

Розуміння психологічних та педагогічних аспектів роботи з дітьми з особливими освітніми потребами є основним для ефективної організації корекційно-розвиткового процесу. Основною категорією дітей з особливими освітніми потребами в Україні прийнято вважати саме дітей з особливостями (порушеннями) психофізичного розвитку, зокрема це такі категорії порушень:

- порушення інтелекту (затримка психічного розвитку (зпр), ;
- розлади спектру аутизму (рса);
- розлад дефіциту уваги з гіперактивністю (рдуг);
- емоційні та поведінкові порушення;
- мовленнєві порушення;
- інтелектуальні порушення;
- порушення опорно-рухового апарату;
- порушення зору;
- порушення слуху;
- складні структурні порушення (розумово відсталі сліпі чи глухі, сліпоглухонімі тощо) [46].

Кожна особа з ООП є унікальною та неповторною, тому потребує індивідуального підходу. Плануючи індивідуальну освітню траєкторію та корекційну стратегію, надзвичайно важливо враховувати особливості її розвитку, її сильні та слабкі сторони, потреби та інтереси.

Корекційна робота з особою з особливими освітніми потребами базується на наступних принципах [70]:

- принцип системності корекційних, профілактичних та розвиваючих завдань;
- єдності діагностики та корекції розвитку;
- взаємозв'язку та компенсації;
- комплексності методів клініко-психолого-педагогічного впливу;
- урахування вікових та індивідуальних особливостей розвитку;
- особистісно-орієнтованого та діяльнісного підходу в системі корекційно-педагогічної роботи;
- оптимістичного підходу в корекційній роботі з особою з особливостями психофізичного розвитку;
- активного залучення найближчого соціального оточення в системі корекційного впливу;
- індивідуального та диференційованого підходу в умовах колективного навчання.

Арт-терапія, і один із її видів – пісочна терапія – є потужними інструментами, які можуть бути використані у корекційній роботі з дітьми дошкільного віку з різноманітними труднощами у навчанні [65, с.45-48]. Їх застосування обумовлене рядом факторів та має на меті досягнення позитивних змін у психоемоційному, соціальному та когнітивному розвитку дитини.

Застосування цього методу у корекційно-розвитковій роботі, надання йому правового статусу забезпечується та регулюється чинними державними законами нормативно-правовими актами, зокрема:

1. Законами України та Постановами Кабінету Міністрів:
  - Закон України «Про освіту» (ст. 19): Цей закон гарантує право на здобуття освіти, зокрема і на інклюзивному навчанні, та отримання психолого-педагогічної та корекційно-розвиткової допомоги. Пісочна терапія, як один із методів корекції, відповідає цим нормам.
  - Постанова Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 545 «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр», зі

змінами, внесеними 24. 12. 2024 р.: вона визначає перелік послуг, які надаються ІРЦ, включаючи психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові заняття. Пісочна терапія може бути включена до переліку цих послуг.

- Постанова Кабінету Міністрів України від 15 вересня 2021 р. № 957 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти»: документ закріплює створення команд психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП, які, базуючись на висновках ІРЦ, можуть включати пісочну терапію до індивідуальної програми розвитку (ІПР).

2. Наказами Міністерства освіти і науки України:

- Наказ МОН України від 09 грудня 2010 р. № 1195 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації корекційно-розвиткової роботи з дітьми з особливими освітніми потребами»: цей наказ дає загальні рекомендації щодо проведення корекційної роботи, в рамках якої можуть застосовуватися різні методики, зокрема і пісочна терапія.

- Лист МОН України від 26 червня 2019 р. № 1/9-409 «Про організацію інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти у 2019/2020 навчальному році»: цей лист містить роз'яснення щодо використання в корекційно-розвивальній роботі різних методів, затверджених МОН, що підтверджує легальність застосування арттерапії, частиною якої є пісочна терапія.

3. Методичні рекомендації та наукові праці:

- Наукові публікації та методичні посібники: хоча вони не є офіційними нормативно-правовими документами, їхній аналіз є важливою складовою обґрунтування використання пісочної терапії. Роботи таких вчених, як Маргарет Ловенфельд і Дора Калфф, визнані на міжнародному рівні, а праці вітчизняних дослідників (В.В.Ткаченко, С.П.Найдюк) містять конкретні рекомендації щодо застосування пісочної терапії.

Отже, використання пісочної терапії в Україні регулюється чинними законами, постановами та наказами, що забезпечують право дитини на отримання корекційно-розвиткових послуг.

Пісочна терапія – ключ до внутрішнього світу дитини, один із засобів вираження переживань, дослідження світу, побудови стосунків. «Фантазія – мати усіх можливостей, де подібно до всіх протилежностей внутрішній і зовнішній світи з'єднуються разом», - зазначав К. Юнг. Він був переконаний, що для людини найважливіше – зберігати гармонію між зовнішнім та внутрішнім світом. Завдяки пісочній терапії можна створити сприятливий розвивальний простір, де подоланий страх, люди не бояться що-небудь зламати чи зіпсувати [24].

Пісочна терапія є потужним і гнучким засобом, який ефективно застосовується для формування та корекції емоційного інтелекту та когнітивних процесів у дітей, починаючи з раннього віку. Використання пісочниці під час корекційних занять, особливо з дошкільниками, значно посилює їхній інтерес до засвоєння нових знань, умінь та навичок. Це також сприяє успішній соціалізації дитини з особливими освітніми потребами, допомагаючи їй засвоювати суспільні вимоги, формувати соціально значущі зразки поведінки та свідомості, а також інтегруватися в дитячий колектив та освітній процес. Варто зазначити, що без добре розвиненого емоційного інтелекту успішна соціалізація практично неможлива.

Гра з піском є однією з природних та улюблених форм дитячої діяльності, що робить її ідеальним інструментом для спеціальних корекційних занять, спрямованих на розвиток мовлення, конструювання та інші навчальні цілі. Як метод психотерапії, пісочна терапія використовує пісок для стимулювання емоційного вираження, самовираження та всебічного розвитку особистості. Діти можуть позбутися страхів, переживань, стресів, а також зняти напругу, тривожність та фобії через дії з піском. Роль корекційного фахівця полягає у чуйному спостереженні за цим процесом та допомозі дитині в усвідомленні її внутрішнього світу, а також у

здійсненні необхідних внутрішніх перетворень. Фахівець дає можливість дитині висловити невисловлене за допомогою рухів та емоцій, спрямовуючи дії та думки у конструктивне русло відповідно до індивідуальних потреб і мети заняття. Педагогічна пісочниця як терапевтичний метод може включати різноманітні ігрові ситуації, конструювання, малювання на піску, розв'язання завдань та спільну гру, що допомагає досягти визначених педагогічних та корекційних цілей. Застосовуючи різні ігрові та навчальні матеріали, фахівець стимулює творчість, моторику, мовлення, мислення, уяву, логіку та інші аспекти розвитку дитини. Пісочна терапія є зрозумілим способом самовираження, який розвиває здатність до подолання труднощів, підвищує самооцінку та віру у себе, дозволяючи дитині бути собою [34].

Працюючи з дитиною з особливими освітніми потребами за допомогою пісочної терапії, фахівець повинен пам'ятати, що найважливішим елементом є створення безпечного та підтримуючого середовища. Спільна діяльність у пісочниці зміцнює емоційний контакт та покращує взаєморозуміння. Завдяки педагогічній пісочниці дитина вчиться краще розуміти власні емоції та почуття інших, розвиває емпатію та набуває навичок ефективної комунікації, використовуючи як вербальні, так і невербальні засоби для вираження своїх думок і почуттів. Надзвичайно важливо заохочувати дитину до творчості та самовираження, уникаючи будь-якої критики її робіт чи ідей, і демонструючи терпіння та підтримку в її емоційному розвитку.

Загалом, пісочна терапія здатна забезпечити значні позитивні емоційні та соціальні зміни. Вона дуже корисна для дітей, які переживають стресові події, як-от розлучення батьків, переїзд або зміна навчального закладу. Гра з піском має виражений заспокійливий ефект, допомагаючи дитині розслабитися та зняти емоційну напругу; регулярне застосування цього методу сприяє подоланню страхів та невпевненості. Пісочна терапія вимагає зосередження та уваги, що позитивно впливає на покращення цих когнітивних функцій. Регулярні сеанси завдяки маніпулюванню піском та мініатюрними фігурками стимулюють розвиток дрібної моторики рук та

координації рухів, а створення пісочних композицій розвиває уяву, фантазію та творчі здібності, дозволяючи дитині вільно експериментувати та виражати себе. Поряд із цим вона сприяє формуванню та покращенню комунікативних навичок. Успішне створення композицій та вирішення символічних емоційних проблем підвищує самооцінку та впевненість у собі, врівноважує емоційний стан, зменшує агресію та імпульсивність, сприяючи загальному психоемоційному благополуччю дитини. Проте слід пам'ятати, що динаміка змін індивідуальна і залежить від ряду факторів: віку дитини, категорії її труднощів, виду та тривалості терапії, а також особистих особливостей. У цілому ж, пісочна терапія залишається високоефективним методом корекційної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

1.2. Аналіз психолого-педагогічних джерел з проблеми дослідження використання пісочної терапії у корекційній роботі з дітьми дошкільного віку

Пісочна терапія своїми витокami сягає символічної гри дітей. Здавна відомо, що дитина завжди готова творчо дослідити власний світ, свої бажання та досягнення. У дитинстві у всіх нас виникає надзвичайний інтерес до життя, яке щодня таїть у собі нові відкриття.

Англійський письменник-фантаст Герберт Уеллс, спостерігаючи за тим, як його сини грались іграшковими фігурками на підлозі, зрозумів, що вони відтворюють та розігрують реальні проблеми у відносинах, програючи різні варіанти розвитку подій. Ці спостереження він описав у своїй книзі «Підлогові ігри» у 1911 році. У 1932 році, зустрівшись із К.Юнгом, психотерапевтом, засновником та розробником принципу пісочної терапії, він зазначив, що їхні думки багато у чому схожі.

Їх ідеї справили надзвичайне враження на Маргарет Ловенфельд, англійську дитячу психотерапевтку, і вона почала активно впроваджувати

ідеї Уеллса у практику. Згодом вона описала свою методику, як діагностичну та терапевтичну.

Техніка пісочної терапії, яка виникла на основі юнґіанського аналітичного підходу, заснована на роботі з символічним змістом несвідомого як джерелом внутрішнього зростання і розвитку. Так звана техніка активної уяви (особливий метод використання сили уяви, створений, щоб описувати марення при відкритих очах) можна розглядати як теоретичну основу пісочної терапії. За висловом самого К. Юнга, пісок символізує життя у всесвіті, у цьому руслі людей та інших живих істот можна вважати окремими піщинками.

У 30-х роках минулого сторіччя ідеї Уеллса та Юнга справили надзвичайне враження на шведську дитячу педіатриню, психотерапевтку Маргарет Ловенфельд, і вона почала грати з дітьми, втілюючи ці ідеї на практиці.

У 40-х роках ХХ ст. у Швеції з'явився «тест миру», або, іншими словами, «Erika метод», який був розроблений Шарлоттою Бюлер, і який досьогодні використовують у Швеції в якості діагностичного інструменту у дитячій психіатрії.

Пізніше, у 1954 році, на конгресі в Парижі, Маргарет Ловенфельд доповідала про «техніку побудови світу», техніку, узятую з «тесту миру»; у доповіді вона заявила, що розроблений метод дає можливість не лише висловлювати свій гнів і страх, але й забезпечує та підтримує процеси перенесення та індивідуації, які були близькі до ідей Юнга.

У 50-х роках минулого століття послідовниця Карла Юнга Дора Калф стала розробницею нового методу пісочної психотерапії *sandplay*, – «терапія у піску», який зараз широко використовується в усьому світі. Авторка методу вважає, що головний принцип, покладений в основу роботи, – створення вільного та захищеного простору, в якому дитина може виражати та досліджувати власний світ, перетворюючи власний досвід і власні переживання, які часто незрозумілі або нав'язливі, у зримі та відчутні образи.

Для використання унікальної можливості піску на практиці створюється сучасна система пісочних ігор, які спрямовуються на навчання та всебічний розвиток особистості. Різноманітні аспекти проблеми використання пісочної терапії у роботі з дітьми були досліджені великою кількістю українських науковців, наприклад, Т.Павленко у своєму науковому доробку висвітлювала окремі аспекти використання педагогічної пісочниці; вона наголошує на дидактичній функції цієї технології, яка відіграє важливу роль у формуванні предметних компетентностей учнів початкових класів під час ігрової діяльності у пісочниці; вона зазначає, що у процесі ігор у піску у дітей відбувається формування цілісного, сильного і здорового «Я» дитини, покращення загального психоемоційного стану дитини, зменшення рівня тривожності, формування навичок позитивної комунікації, удосконалення дрібної моторики та координації рухів.

У своїх працях Н.Тарасенко розкрила важливість використання пісочної терапії у роботі з дітьми з труднощами психофізичного розвитку; вона зазначає, що пісочна терапія може стати провідним методом для корекційного впливу та надати дитині можливість виявити свої найглибші емоційні переживання, звільнитись від страхів.

Н.Маковецька у своїх працях акцентує увагу на ефективності окремих елементів методу пісочної терапії, зазначаючи, що цей метод є одним із найпрогресивніших методів арт-терапії, завдяки якому людина має можливість подивитися на себе, заглянути у свій внутрішній світ очима стороннього спостерігача; до того ж цей метод є дуже популярним завдяки великій кількості публікацій з питань висвітлення різноманітних аспектів зазначеної проблеми, починаючи із першовитоків даної методики, та завдяки надзвичайній доступності матеріалів і можливості широкого використання підручних матеріалів та різноманітних іграшок.

О.Федій у 2009 році було проведено дослідження потенціалу методу пісочної терапії «Використання пісочної терапії у навчально-виховному процесі молодших школярів», у якому описано, як він працює у питанні

позбавлення від негативних особистісних переживань та допомагає підвищувати задоволення від навчання, і як пісочниця для оптимізації навчання та виховання може бути використана не лише психологом, а й вчителем.

У 2020 році І.Розіна розробила програму, спрямовану на зниження прояву агресії та аутоагресивної поведінки у дітей молодшого шкільного віку. У цій програмі практично доведено, що робота у пісочниці дітей цього вікового періоду допомагає виражати та сприймати суттєві фізичні та психологічні зміни, водночас запобігаючи проявам девіантної поведінки, особливо у дітей соціально незахищених родин та дітей, яким властиві прояви внутрішнього неблагополуччя, напруги або невмінні вербально висловити власні сильні емоції. Відбувається це таким чином, що дитина отримує відчуття, що тепер вона керує своїм пісочним світом і таким чином може компенсувати відчуття безпорадності, яке і є власне причиною самої агресії, та допомагає програти конфліктні ситуації і часто знайти нові, конструктивні способи реагування на ці конфлікти.

У 2021 році І.Каряка та Ю.Хорощак провели дослідження на тему «Пісочна терапія як засіб зниження тривожності у дітей старшого дошкільного віку», у якому експериментально дослідили ефективність цього методу для корекції тривожної поведінки. Вони зазначали, що старший дошкільний вік є тим сензитивним періодом, коли тривожність, якщо її не піддавати корекції, може закріпитися як риса особистості та негативно впливати на подальшу адаптацію до початкової школи. Їх робота може стати важливим методичним посібником для корекційних фахівців, практичних психологів та педагогічних працівників закладів дошкільної освіти, так як у ній відображено науково обґрунтовану програму використання методу «сендплей» для профілактики і корекції тривожних станів.

Н.Зінченко у 2024 році опублікувала матеріал «Пісочна терапія (сендплей) у роботі з дітьми та підлітками: обґрунтування методу, сфери застосування і докази ефективності». У своїй узагальнювальній роботі вона

проаналізувала світові докази ефективності методу та теоретично обґрунтувала його застосування в сучасних українських реаліях. Ця робота є дуже важливою для наукової спільноти українців, адже вона, крім узагальнення теорії, ще й підкреслює необхідність розвитку українських доказових досліджень для того, щоб повноцінно визнати пісочну терапію ефективним та важливим інструментом у роботі фахівця для покращення психічного здоров'я дітей та підлітків.

Ю.Поліщук розробила навчальний курс «Пісочна майстерня: педагогічні пісочні ігри та терапія», у якому теоретично обґрунтувала та практично структурувала напрямки пісочної терапії, розділивши терміни «пісочна терапія», «педагогічна пісочниця» та «пісочна анімація»; надала практичні поради та приклади ігор у піску для розвитку моторики дитини, розвитку пам'яті та уваги, розвитку мислення, сприйняття та уяви; окремо описала логопедичні ігри та ігри для розвитку мовлення у піску, розробила техніки, спрямовані на покращення мовленнєвих навичок учнів; познайомила з іграми у піску для подолання тривожності та агресії та методиками роботи з емоційними станами через взаємодію з піском; надала практичні поради та інструменти для роботи з дитячими страхами у піску. Окремий блок курсу вона присвятила опису роботи по налагодженню стосунків у родині між дітьми та дорослими у піску. Основна мета курсу – усвідомити, що пісочна терапія ефективна у роботі як із дітьми раннього та дошкільного віку, так і з дорослими людьми.

Отже, проаналізувавши психолого-педагогічних джерела з проблеми дослідження використання пісочної терапії у корекційній роботі з дітьми дошкільного віку, можна зробити такі висновки: завдяки своїй доступності, простоті у використанні пісочна терапія є досить ефективним видом корекційного впливу на особистість особи з ООП з метою стабілізації її емоційного та чуттєвого стану, покращення комунікації та когнітивних процесів, можливості реалізації творчого потенціалу особистості; впровадження пісочної терапії у роботу корекційного фахівця дає йому

потужний інструментарій для корекційного впливу на дитину та можливість ненав'язливим способом досягти взаєморозуміння та співпраці з дитиною з труднощами у навчанні [32].

Висновки до 1 розділу

У цьому розділі було розглянуто теоретичні засади застосування пісочної терапії в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. Пісочна терапія є ефективним методом психологічної допомоги, який має ряд переваг та може бути успішно застосований для роботи з дітьми з різними видами порушень розвитку. Важливо враховувати особливості кожної дитини та створювати для неї безпечне та комфортне середовище для самовираження та розвитку. Ігри з піском стабілізують емоційний стан дітей: знімають стрес, знижують рівень нервово-психічної напруги, піднімають настрій.

По-перше, посилюється бажання дитини пізнавати щось нове, експериментувати і працювати самостійно

По-друге, в міні-пісочниці розвивається тактильна чутливість як основа «ручного інтелекту»

І по-третє, в іграх з піском більш гармонійно і інтенсивно розвиваються всі когнітивні функції (сприйняття, увага, пам'ять, мислення).

А ще вдосконалюється предметно-ігрова діяльність, що сприяє розвитку сюжетно-рольової гри і комунікативних навичок дитини.

Розділ 2.

Аналіз ефективності використання пісочної терапії у корекційній роботі з дітьми дошкільного віку

2.1. Методика проведення констатувального етапу наукового пошуку

Дошкільне дитинство – це віковий період, коли дитина активно долучається до процесу пізнання навколишнього світу, набуває досвіду спілкування з однолітками та дорослими, тобто соціалізується. Це час, коли активно розвиваються допитливість та інтерес до пізнання. Цей процес дуже нелегкий, адже світ, який оточує дітлахів, надзвичайно складний та різноманітний. Розвиток інфраструктури, транспорту, сучасних технологій, різноманіття іграшок, зокрема і роботизованих, складність взаємозв'язків між явищами, які оточують ще недостатньо сформовану психіку дитини, та між самими дітьми та суспільством, вимагають від дошкільників неабиякого ресурсу для того, щоб впоратися із усіма викликами сьогодення. У нормотипової дитини часто із цим виникають неабиякі труднощі, а коли взяти до уваги, наскільки складно у цьому світі дитині з особливими потребами, як часто усталені методи та методики роботи з такими дітьми зовсім не працюють, або ж недостатньо для них адаптовані чи модифіковані, то у нас, як фахівців, виникає потреба застосування у роботі з дітьми з ООП нетрадиційних, творчих методів, таких, які б могли заспокоїти дитину, часто тривожну, зацікавити, розкрити таланти та можливості, допомогти досягати успіхів у різних видах діяльності та у соціалізації таких дітей [54].

Саме тому на допомогу корекційному фахівцю може прийти нетрадиційний метод, – арттерапія, зокрема, пісочна терапія.

Пісочна терапія застосовується в корекційній роботі з дітьми, коли спостерігаються емоційні, поведінкові, комунікативні або психосоматичні

проблеми, а також для стимуляції їхнього розвитку. Вона є особливо ефективною, оскільки використовує природну схильність дитини до гри та невербального самовираження.

Пісочна терапія має кілька напрямів:

1. Пісочна терапія – це метод психотерапії, який використовується для сприяння емоційному виразу, самовираженню і розвитку особистості через використання піску і різних іграшкових фігурок. Під час пісочної терапії дитина має можливість створити і впорядкувати свій внутрішній світ у спеціально підготовленому пісковому лотку. Вона може використовувати пісок і фігурки, щоб виразити свої почуття, емоції, конфлікти та думки, які часто важко передати словами. Фахівець спостерігає за процесом і допомагає дитині розуміти її внутрішній світ та здійснювати певні внутрішні перетворення. Пісочна терапія особливо ефективна для дітей з особливими освітніми потребами, які мають обмежену можливість висловлювати свої почуття та емоції словами, або і зовсім не мають такої можливості.

2. Педагогічна пісочниця – це метод навчання, який використовує пісок як основний матеріал для проведення навчальних та корекційно - розвиткових занять з дітьми. У цьому методі педагог використовує різні ігрові та навчальні матеріали, щоб стимулювати творчість, фантазію, моторику, мовлення та інші аспекти розвитку дитини. Педагогічна пісочниця може включати в себе різноманітні ігрові ситуації, конструювання, малювання у піску, розв'язання завдань та спільну гру, спрямовану на досягнення педагогічних цілей.

3. Пісочна анімація – це вид творчої діяльності, де дитина, перебуваючи в ролі художника, використовує пісок як основний матеріал для створення зображень та анімаційних сюжетів. Цей процес включає в себе розкидання, маніпулювання та моделювання піску на освітленому склі або пісковому столі з метою створення різноманітних образів, сцен та історій. Пісочна анімація може використовуватися в якості мистецького виразу, розважальної діяльності, а також як засіб для створення анімаційної історії, у

якій дитина самостійно або під керівництвом фахівця, який ставить навідні питання, може зобразити власну життєву історію, яка допоможе виявити приховану проблему або допоможе дитині озвучити власну мрію у вигляді малюнка або дій дитини.

Пісочна терапія має ряд переваг перед іншими видами корекційних методик, так як вона не має обмежень за віком та інтелектом; вона дозволяє зняти контроль свідомості, звільняє творчий потенціал дитини; забезпечує гру, де немає правильних і неправильних дій; створює зв'язок між свідомим і несвідомим у діях дитини; є зрозумілим способом самовираження для дітей. вона розвиває здатність до подолання труднощів, допомагає підвищити самооцінку і здобути віру в себе, дає можливість дитині бути собою, проявляти власні мрії, бажання тощо.

Пісочну терапію у діяльності корекційного фахівця можна застосовувати, коли у роботі з дитиною з ООП діагностовані:

- емоційні порушення. Пісочна терапія ефективна для корекції тривожності та страхів, оскільки створює безпечний простір, де дитина може висловити свої почуття. Вона допомагає опрацьовувати емоційну напругу, агресію та гнів.

- поведінкові проблеми. Метод пісочної терапії допомагає дітям з гіперактивністю та дефіцитом уваги, оскільки маніпуляції з піском вимагають зосередження. Він також сприяє розвитку самоконтролю, допомагаючи дитині навчитися керувати своєю поведінкою.

- труднощі у спілкуванні. Пісочна терапія є ідеальним інструментом для подолання комунікативних бар'єрів. Для сором'язливих дітей або тих, хто не може виразити думки словами, пісочниця стає середовищем для невербального спілкування. У груповій терапії діти вчаться співпрацювати, ділитися і взаємодіяти з однолітками.

- психосоматичні розлади. Метод пісочної терапії застосовується при проблемах, пов'язаних зі стресом, зокрема нічне нетримання сечі,

нервові тики або порушення сну. Робота з піском допомагає зняти емоційну напругу, яка є причиною таких розладів.

- травматичні переживання. Пісочна терапія допомагає дітям, які пережили психологічну травму. Символічне відтворення та опрацювання травматичної події у безпечному середовищі сприяє зціленню.

- розвиток та навчання. Метод використовується для стимуляції дрібної моторики, що є важливою для розвитку мовлення. Він також допомагає розвивати творчі здібності, уяву та когнітивні навички.

Мета констатувального етапу дослідження полягає у вивченні ефективності впровадження пісочної терапії у корекційно – розвитковий компонент у навчанні дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивно – ресурсного центру.

Відповідно до мети були поставлені такі завдання дослідження:

- проаналізувати теоретико-методологічні основи технік та засобів пісочної терапії, які можна використати у корекційній роботі з дітьми дошкільного віку;

- визначити види, форми, методи та напрямки арт-терапевтичної діяльності корекційного педагога з пісочної терапії в умовах інклюзивно-ресурсного центру;

- обґрунтувати методи оптимізації процесу формування емоційного інтелекту та когнітивних процесів у дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами;

- емпірично довести ефективність застосування терапевтичних пісочних методик у корекційній діяльності з дітьми дошкільного віку з різними категоріями труднощів у навчанні;

- розробити методичні рекомендації із впровадження методів пісочної терапії у діяльність корекційного педагога при наданні корекційно-розвиткових послуг в умовах інклюзивно-ресурсного центру.

З огляду на те, що інклюзивно – ресурсним центром надаються корекційно – розвиткові послуги дітям з ООП, котрі не можуть навчатись у

звичайних загальноосвітніх навчальних закладах, і, зважаючи на їх стан здоров'я або інтелектуальні задатки та можливості, отримують психолого – педагогічні послуги у формі педагогічного патронажу, – такі діти мають значні порушення у тих чи інших сферах розвитку. Часто ці порушення є комплексними та важко піддаються корекції і вимагають особливого підходу до дитини з ООП, а також дуже тісного співробітництва усієї команди супроводу дитини. Це дозволить більш точно визначити потреби дітей та розробити індивідуальні підходи до корекційної роботи.

Констатувальний етап проводився у січні – березні 2025 року на базі КУ «Гусятинський інклюзивно-ресурсний центр» Тернопільської області. У дослідженні брали участь діти молодшого та старшого дошкільного віку у кількості 12 дітей з різними порушеннями. Список дітей подано у додатку А.

2.2. Хід проведення та результати констатувального експерименту

Пісочна терапія, яка є одним із провідних напрямків арттерапії, доводить особливу важливість у корекційній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. Завдяки своїй мультисенсорності та ігровому формату, пісочниця створює унікальний «вільний і захищений простір» для корекції емоційних, поведінкових, комунікативних та сенсорних порушень [59].

Перед початком роботи з піском психолог проводить діагностику для визначення проблеми. Заняття проводяться в індивідуальній або груповій формі, залежно від мети. Під час сеансу психолог створює атмосферу довіри і безпеки, спостерігає за діями дитини, не втручаючись, і допомагає їй зрозуміти свої почуття.

Корекційна робота з використанням пісочної терапії з дітьми дошкільного віку з ООП зазвичай складається з трьох етапів.

1. Адаптаційно-діагностичний етап. Зазвичай його тривалість – від 3 до 5 занять, і він має на меті створення безпечного простору між дитиною та

фахівцем, атмосфери довіри та первинно діагностувати актуальний на даний час стан дитини. Що стосується видів робіт на даному етапі, то доречно проводити дослідження сухого та мокрого піску, використовуючи ігри на тактильну стимуляцію; також на цьому етапі варто встановити правила та провести першу роботу зі створення власного пісочного світу, паралельно спостерігаючи за вибором фігурок, сюжетом та просторовим розташуванням.

2. Корекційно-розвивальний етап – найдовший та найбільш варіативний, який займає близько 70% від загальної кількості занять. Це основний етап, під час якого проводиться безпосередня робота з опрацювання проблем. Психолог може запропонувати дитині «змінити» свій світ, «розіграти» ситуацію, що її турбує, або створити терапевтичну історію. У групових заняттях діти вчаться співпрацювати, ділитися і взаємодіяти.

3. Узагальнювально-завершальний етап. Основна його мета - інтеграція набутого досвіду у реальне життя, закріплення позитивних змін, підготовка до завершення терапії. Дитина самостійно завершує роботу, і психолог допомагає їй обговорити отриманий досвід. Цей етап сприяє закріпленню позитивних змін і формуванню нових навичок.

Пісочна терапія створює сприятливі умови для корекційної роботи, адже вона є безпечним, ігровим та природним методом для дитини, що допомагає їй гармонійно розвиватися.

Вибір методів залежить від мети та завдань експерименту.

Мета: Визначити актуальний рівень розвитку емоційно-вольової сфери, комунікативних навичок та соціальної адаптації дітей дошкільного віку з ООП.

Завдання експерименту:

- Визначити рівень тривожності, агресії та наявності страхів.
- Вивчити особливості взаємодії з однолітками та дорослими.
- Оцінити загальну соціальну адаптацію та самооцінку.

Вибірка дослідження

Учасники: 12 дітей дошкільного віку 4-6 років з ООП (із ЗПР, РАС та ФФНМ).

Умови: Дослідження проводилося індивідуально в спеціально обладнаному кабінеті психолога, у звичних для дитини умовах, для забезпечення максимального комфорту.

Методики, що використовувалися у процесі експерименту:

Для отримання об'єктивних та комплексних даних застосовувався комплекс методик:

1. Методики корекції емоційно-вольової сфери (Страхи, Агресія, Тривожність)

Ці методики спрямовані на символічне опрацювання негативних емоцій та внутрішніх конфліктів.

- Техніка «Острів страхів». Корекційна ціль цієї методики полягає у зниженні рівня тривожності та страхів, об'єктивація проблеми.

1) Дитині пропонується «поселити» свої страхи на окремому «острові» або «планеті» у пісочниці, використовуючи для цього фігурки або створюючи символи з піску (наприклад, камінь, який символізує страх темряви).

2) Психолог пропонує дитині «дати ім'я» страху та описати його.

3) Далі дитина «захищає» свій основний світ від цього острова, будуючи захисні бар'єри (мури, річки) або створюючи «армію сміливості» з фігурок.

4) Завершення: страх символічно «знищується» (закопується, змивається водою) або «приручається» (перетворюється на щось дружнє).

- Техніка «Пісочний вулкан»: застосовується для роботи з агресією, сприяє безпечному вивільненню накопиченого гніву та агресії.

1) Дитина будує з піску велику гору – «Вулкан Гніву» – і розповідає, що «накопичує» його гнів.

2) Коли гнів «закипає», дитина символічно «випускає» його, швидко руйнуючи вулкан руками або використовуючи воду. Це дає фізичну розрядку.

3) Фаза відновлення: Дитина відбудовує зруйнований простір, створюючи «світ після гніву», що символізує відновлення внутрішньої рівноваги та контроль над емоціями.

2. Методика корекції комунікативних та соціальних порушень (Аутизм, ЗПР, ММД). Ці техніки спрямовані на розвиток навичок взаємодії, рольової поведінки та емпатії (ДодатокВ).

- Техніка «Спільне місто». Ця техніка покликана розвивати вміння співпрацювати, домовлятися та дотримуватися правил у групі.

1) Кілька дітей (або дитина і фахівець) домовляються про створення спільного «Міста Дружби».

2) Кожен учасник отримує певну зону відповідальності (наприклад, один будує дороги, інший – будинки, третій – парки).

3) Акцент: Психолог стимулює вербалізацію, до прикладу, промовляючи фрази типу: «Я хочу поставити дерево тут. А ти?», «Давай обмінємося фігурками» тощо. Фіксуються моменти, коли діти домовляються або виникають конфлікти.

- Техніка «Соціальні ролі» (Лялькова гра в пісочниці) мета цієї техніки полягає у відпрацюванні соціальних ролей, розвитку емпатії та розуміння причинно-наслідкових зв'язків у поведінці.

1) Дитина обирає фігурки, що представляють членів її родини, друзів або шкільних персонажів.

2) Психолог пропонує розіграти типову складну ситуацію (до прикладу, «Я не хочу йти до школи», «Мене не приймають у гру» тощо).

3) Дитина програє поведінку «від третьої особи», що допомагає їй зрозуміти мотиви інших та наслідки власних дій.

3. *Методика корекції сенсорних та моторних порушень (рухові труднощі, РДУГ). Ці техніки використовують мультисенсорні властивості піску для стимуляції нервової системи та розвитку моторики.*

Техніка «Пісочна гімнастика»; вона сприяє розвитку дрібної моторики, тактильної чутливості та зняття гіпертонусу м'язів.

1) «Пальчиковий дощик»: пересипання піску крізь пальці (релаксація, стимуляція кінцівок).

2) «Пісочні відбитки»: створення відбитків долонь, кулаків, ребер долоні.

3) «Закопування/відкопування»: Пошук і вилучення захованих дрібних предметів (гудзиків, намистин) із піску, що тренує пінцетний захват та точність рухів.

Техніка «Графічні диктанти на піску». Вона розвиває слухову увагу, просторове сприйняття та координації «око-рука» [Дод. 2].

1) Фахівець дає послідовні усні інструкції (до прикладу: «Проведи лінію вгору, тепер дві клітинки праворуч, одну вниз»).

2) Дитина виконує ці інструкції, малюючи пальцем на піску.

3) Перевага: на піску легше виправляти помилки, що знижує страх невдачі, характерний для дітей з ООП.

Процедура експерименту:

Перш ніж розпочати безпосередню корекційно-розвиткову роботу, зокрема із застосуванням пісочної терапії, критично важливим етапом є проведення констатувального експерименту (первинної діагностики).

Метою даного етапу було визначення вихідного рівня сформованості психоемоційних та комунікативних показників у дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами. Цей діагностичний зріз є необхідним для встановлення базової лінії (стартових позицій), від якої буде відштовхуватися подальша корекція, а також для індивідуалізації програми втручання.

Створення контакту: проведення кількох коротких ігрових сесій для звикання дитини до фахівця та кабінету.

Поетапне застосування методик: спочатку використовувалися невербальні проєктивні методики (малювання), потім – ігрові спостереження.

Збір додаткової інформації: проведення анкетування батьків та педагогічних працівників закладів дошкільної освіти.

Кількісний та якісний аналіз: систематизація отриманих даних та розподіл досліджуваних за рівнями.

Дані, отримані в ході констатувального експерименту, дозволяють нам:

- ідентифікувати основні потреби дитини щодо її емоційної стійкості, навичок взаємодії, рівня тривожності та мовленнєвої активності.
- Визначити, які ресурси має дитина, щоб на них можна було опиратися у процесі корекційної роботи.
- сформувати групи, у яких врахувати схожі труднощі у дітей, беручи до уваги також індивідуальні особливості кожної дитини.

За результатами констатувального експерименту діти були розподілені на три групи за умовними рівнями відповідно до ступеня труднощів у соціальній адаптації та емоційно-вольовій сфері.

Таблиця 2.1.

Рівні сформованості психоемоційних та комунікативних показників (констатувальний експеримент)

Рівень	Характеристика рівня	Емоційна сфера (тривожність, агресія, страхи)	Комунікативна сфера та адаптація	Кількість дітей (к-ть/%)
I (Низький)	<i>Значна дезадаптація</i> . Стойкі, яскраво виражені порушення	Високий/дуже високий рівень <i>тривожності та агресії</i> . Часті прояви негативізму. Емоційна нестабільність.	Низька контактність, <i>уникнення взаємодії</i> . Значні труднощі з розумінням соціальних норм. Практично повна <i>неадаптованість</i> до колективу.	4/33%

продовження таблиці 2.1.

II (Середній)	<i>Помірна дезадаптація</i> . Проблеми виникають ситуативно.	Середній рівень тривожності та емоційної напруги. Агресія проявляється як реакція на сильне фрустрацію.	<i>Труднощі початку контакту,</i> залежність від дорослого. Адаптація нестійка, часто потребує втручання вихователя.	у від	6/50%
III (Достатній)	<i>Легка дезадаптація</i> . Проблеми мінімальні, ситуативні.	Низький рівень тривожності. Емоційні реакції, загалом, адекватні ситуації.	Контактність збережена, хоча можуть бути <i>труднощі з ініціативою.</i> Здатність до короткочасної співпраці. Адаптація задовільна.	з	2/17%

Джерело: укладено автором

Проаналізувавши отримані у ході діагностики отримані результати кожної із експериментальних груп, ми обґрунтували вибір методик, які будемо застосовувати у процесі корекційної роботи, також намітили тривалість кожного етапу, та спланували, які орієнтовні результати очікувані можемо отримати по закінченні експерименту. Додатково спланували динамічні зміни, які мають простежуватися на завершальному, контрольному етапі.

Підсумувавши усі отримані показники, отримали такі результати: переважна більшість досліджуваних (83% – I та II рівні) відчувають та демонструють значні або помірні соціоадаптаційні труднощі, а також труднощі у соціально-емоційній сфері, що потребує негайної корекційної роботи.

Цей результат є стартовим для усієї подальшої корекційної роботи, яка має практичну значущість для нашого дослідження та має підтвердити її актуальність. Показник 80% свідчить про те, що порушення у соціально-

емоційній сфері є системоутворюючими для даної групи дітей, і доводить, що такі труднощі мають великий відсоток дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами.

Діти, котрі за результатами діагностики потрапили до групи із першим, низьким, або ж критичним рівнем, продемонстрували значні труднощі, які проявляються у неадекватних емоційних реакціях (висока тривожність, агресія, крайня замкнутість), стійких порушеннях комунікації (відмова від контакту, нездатність до діалогу) та мінімальних навичках емоційної саморегуляції. Відповідно діти із групи другого, середнього, або помірною рівня, мають помірні соціоадаптаційні та емоційно-ціннісні труднощі. Вони можуть вступати в контакт, але їхня емоційна сфера є нестабільною (швидка зміна настрою, труднощі з розпізнаванням емоцій інших). Комунікативні навички дітей цієї дослідницької групи є ситуативними та вимагають постійної підтримки дорослого.

За результатами констатувального експерименту можна зробити висновок, що більшість дошкільників потребують довготривалої корекційної роботи для покращення стану емоційно-вольової сфери та комунікативних умінь та навичок. Негайна потреба у корекційній роботі пояснюється тим, що без цілеспрямованої корекції труднощі, котрі були виявлені під час дослідження, не лише не зникнуть, але й закріпляться, перешкоджаючи подальшій соціалізації, навчанню та особистісному розвитку. Для дітей дошкільного віку з ООП успішний розвиток мовлення та пізнавальних процесів неможливий без попередньої або паралельної стабілізації психоемоційної бази. Труднощі у спілкуванні (низькі комунікативні показники) є прямою перешкодою для засвоєння нової інформації та взаємодії з оточуючими.

Підсумовуючи увесь викладений матеріал, ми зробили висновок, що результати констатувального експерименту не лише підтвердили актуальність обраної проблеми, але й засвідчили, що традиційні методи роботи є недостатніми для ефективного подолання соціально-емоційних

труднощів цієї групи дітей. З огляду на невербальний, ігровий та екологічний характер виявлених труднощів, виникає потреба впровадження інших корекційних методик. Це обґрунтовує вибір пісочної терапії (сендплей) як основного корекційного інструменту, що здатен забезпечити захищене середовище для відреагування негативних емоцій та формування нових, адаптивних моделей поведінки, необхідних для переходу на більш високі рівні сформованості.

Висновки до 2 розділу

Проведений констатувальний експеримент дозволив об'єктивно оцінити актуальний стан психоемоційної та комунікативно-поведінкової сфер дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами на початковому етапі дослідження. Результати експерименту слугують вихідною точкою для розробки та впровадження формувального експерименту із застосуванням пісочної терапії.

Аналіз даних, отриманих за допомогою комплексу діагностичних методик (проективних тестів, цілеспрямованого спостереження та анкетування), підтвердив наявність значних дефіцитів та труднощів у переважної більшості досліджуваних:

Емоційна нестабільність: було виявлено високий та середній рівні тривожності і емоційної напруги у значної частини вибірки. У 30% дітей зафіксовано стійкі прояви агресії та негативізму (I низький рівень), що свідчить про низьку здатність до саморегуляції.

Соціальна дезадаптація: більшість дітей (80% – I та II рівні) демонструють труднощі у встановленні контакту з однолітками та дорослими, схильність до уникнення взаємодії та значну залежність від допомоги дорослого. Це свідчить про нестійку соціальну адаптацію в умовах колективу.

Розподіл досліджуваних за рівнями сформованості психоемоційних та комунікативних показників виявив, що лише 20% дітей мають достатній (III) рівень адаптації, тоді як 80% перебувають у зоні ризику (I та II рівні), що вказує на гостру потребу в цілеспрямованій корекції. Ці дані підкреслюють, що існуючі методики корекційної роботи, які застосовувалися раніше, виявилися недостатньо ефективними для повної компенсації виявлених порушень.

Результати констатувального експерименту вказують на те, що основні проблеми дітей лежать у сфері невербального самовираження, сенсорної інтеграції та емоційного контролю. Саме ці сфери є основними мішенями для пісочної терапії, яка, як недирективний та мультисенсорний метод, створює ідеальні умови для:

- безпечної розрядки емоційної напруги (робота з агресією).
- символічного опрацювання внутрішніх страхів та конфліктів.
- покращення тактильної чутливості та координації «око-рука», що є критичним для дітей з ООП.

Таким чином, констатувальний експеримент чітко засвідчив, що вибірка дослідження є проблемною і потребує систематичної та інноваційної корекційної роботи. Отримані кількісні та якісні дані фіксують «нульову» точку відліку для подальшого порівняльного аналізу та є необхідною методичною основою для розробки змісту формувального експерименту, спрямованого на підвищення рівня соціальної адаптації та гармонізації емоційно-вольової сфери дітей із застосуванням пісочної терапії.

Розділ 3.

Оптимізація процесу формування емоційного інтелекту та когнітивних процесів у дітей дошкільного віку з використанням пісочної терапії

3.1. Методика формувального етапу наукового дослідження

Проведення констатувального експерименту, який виявив, що 80% досліджуваних мають значні або помірні труднощі у соціально-емоційній сфері, стало прямим обґрунтуванням для впровадження основного, корекційного етапу дослідження. Метою цього етапу стала розробка, впровадження та експериментальна перевірка ефективності програми корекційно-розвиткових занять, яка заснована на роботі у педагогічній пісочниці, – пісочній терапії, яка покликана оптимізувати формування емоційного інтелекту та когнітивних процесів у дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами.

Основні завдання формувального етапу експерименту можна сформулювати наступним чином:

- створення психологічно безпечного середовища, яке б давало можливість дитині вільно самовиражатись;
- забезпечення можливості емоційної розрядки та розвиток навичок саморегуляції у дитини, котра займається у експериментальній групі;
- стимуляція планувальної та прогностичної функції мислення дитини через побудову сюжетів у пісочниці;
- активізація комунікації та мовленнєвої діяльності через озвучення дитиною історії або легенди пісочної композиції;
- досягнення стійкого перенесення набутих навичок у щоденну навчальну та комунікаційну діяльність.

Даний етап дослідження був спрямований на реалізацію програми, основу якої складала робота у педагогічній пісочниці, була побудована на

принципах пісочної терапії та забезпечувала необхідне вільне та захищене середовище для роботи з внутрішніми конфліктами та розвитку комунікації у дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами.

Власне експериментальна програма складалася з трьох взаємопов'язаних фаз, які дали можливість для забезпечення послідовного переходу від адаптації до стійкої інтеграції. Нижче подана структура цієї програми.

Частина I: адаптаційно-діагностична (10% часу):

- спрямована на встановлення контакту, знайомство з пісочним середовищем та правилами роботи;
- полягає у дослідженні тактильних властивостей сухого та вологого піску, вільній грі з піском, знайомством з колекцією мініатюрних фігурок;
- має на меті зняття первинної напруги та виявлення домінуючих емоційних станів (через вибір фігурок та створення перших композицій).

Частина II: корекційно-розвиткова (основна робоча фаза) (70% часу):

- спрямована на системну роботу над цільовими показниками – емоційним інтелектом та когнітивними процесами;
- основну роботу складають тематичні заняття з використанням сюжетно-рольових ігор, моделювання конфліктів, створення «світів мрії» та виконання складних будівельних завдань.
- має на меті досягнення стійкої позитивної динаміки за діагностичними критеріями розвитку емоційного інтелекту та когнітивних процесів

Частина III: узагальнювально-інтеграційна (20% часу):

- спрямована на закріплення отриманого досвіду та перенесення його у реальне життя.
- основними видами роботи на даному етапі є створення «світів гармонії» та «світів успіху», проведення прощальних ритуалів з пісочницею, проговорення змін, які відбулися з дитиною.

- має на меті усвідомлення дитиною своїх нових можливостей та готовність працювати та комунікувати без постійної підтримки корекційного середовища.

Отже, формувальний етап дослідження був цілеспрямовано присвячений впровадженню та апробації корекційно-розвиткової програми, яка ґрунтується на принципах пісочної терапії в умовах педагогічної пісочниці.

З огляду на отримані результати, програма пісочної терапії забезпечила комплексний корекційний вплив, створивши послідовний механізм для роботи з внутрішніми конфліктами, активації комунікативної та мовленнєвої діяльності, що і стало необхідною передумовою для оптимізації соціально-емоційного розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

3.2. Хід проведення формувального етапу наукової роботи

Цей етап був найбільш тривалим і спрямованим на активне опрацювання виявлених труднощів та корекцію емоційно-вольової сфери та когнітивних процесів.

У основній частині програми діяльність була розподілена за двома основними блоками, які працювали на досягнення комплексного ефекту.

Перший блок програми полягав у формуванні емоційного інтелекту та набуття дітьми позитивного досвіду розпізнавання власних емоцій та емоцій оточуючих, відтворення емоційних станів та почуттів, здобуття навичок комунікації при різних емоційних власних станах та станах людей у суспільному середовищі, навчання проявів емпатії та толерантності.

Під час корекційної роботи, яка була спрямована на розпізнавання емоцій були використані такі види робіт:

- «Емоційні фігурки» - вибір фігурок, що символізують різні емоції (сум, злість, щастя, радість);

- створення пісочних картин або пейзажів, які відповідають певному настрою (до прикладу, «Сумний дощ»);
- спонтанно, або за непрямою інструкцією (до прикладу: «Створи світ, де хтось засмучений» тощо), обираючи фігурки, які символізують страхи або агресію дитини; вона могла програти «важкі» сюжети (боротьба, руйнування, ізоляція), що забезпечувало емоційну розрядку.

Фахівець створював умови для проєкції внутрішніх конфліктів та негативного досвіду на фігурки в пісочниці. Перенесення емоцій із реального життя у пісочний простір дозволяло знизити рівень внутрішньої напруги та агресивності, формуючи первинні навички емоційного контейнування. Завдяки такій роботі вдалося покращити розвиток здатності ідентифікувати та вербалізувати базові емоції та емоції складнішого спектру.

При роботі, яка була спрямована на емоційну регуляцію, основна робота полягала у створенні світу безпеки та конфлікту; діти моделювали конфліктні ситуації з власного життєвого досвіду або за завданням педагога у піску та шукали альтернативні, мирні рішення для вирішення та урегулювання конфлікту. Фахівець спрямовував дитину на пошук конструктивних рішень у пісочних історіях (наприклад, як збудувати міст між двома ворогуючими світами; як захистити слабку фігурку). Така робота сприяла набуттю досвіду успіху та відчуття контролю над ситуацією, конструктивного відреагування невдоволення, агресії та тривоги, підвищення самооцінки дитини та розвиток навички саморегуляції.

Корекційна робота над розвитком емпатії та соціальної взаємодії – ще один напрямок програми корекції за допомогою терапії з піском. Найкраще у цьому напрямку працює метод «Діалог героїв», який полягає у створенні діалогів між фігурками, у якому дитина має озвучити почуття обох сторін конфлікту, та спробувати передати їх мімікою та інтонаційними відтінками голосу. Цей метод дуже гарно сприяє розвитку здатності ставати на місце іншого та покращенню діалогічного мовлення.

Одночасно з корекцією емоційної та вольової сфер відбувався розвиток комунікації та мовлення. Пісочниця використовувалася як полігон для тренування діалогу та активізації словника у безпечній, ігровій формі.

Психолог постійно спонукав дитину до проговорювання та озвучення своїх дій («Що робить цей ведмедик? Він біжить?»), а також до ведення діалогу між фігурками. Ця робота сприяла збагаченню словника дієсловами, прикметниками та закріпленню граматичних категорій (наприклад, узгодження іменників та дієслів). Завдяки цьому поступово зростала мовленнєва активність, зникали комунікативні бар'єри, дитина починала ініціювати прості діалоги та будувати фрази з 3-4 слів.

Другий блок корекційної програми із застосуванням методу «сендплей» полягав у розвитку когнітивних процесів. Він також проходив у кількох напрямках.

1. Розвиток просторової орієнтації:

«Карта скарбів» – один із видів роботи у цьому напрямку. Він полягає у побудові композицій за словесною інструкцією з використанням прийменників та прислівників («під», «над», «праворуч», «між» тощо) та покликаний розвивати просторовий праксис (точне розміщення об'єктів у тривимірному просторі), зорове сприйняття простору та розуміння логіко-граматичних конструкцій мовлення [Дод .3].

Дитина разом із дорослим створює «поле» для гри у пісочниці, що є основою майбутньої карти. Потім за допомогою вологого піску формуються основні елементи ландшафту (гори, річки, озера, дороги). Фахівець заздалегідь приховує невелику фігурку (символ «скарбу») у піску, що слугує мотивацією для виконання завдання. Дитина отримує послідовні словесні інструкції для розміщення фігурок-орієнтирів на пісочному полі, і вона обов'язково має містити прийменники та прислівники просторового значення («Постав зелене дерево посередині пісочниці. Помісти фігурку пірата перед горою, а папугу – позаду нього» тощо).

Завдяки цьому методу дитина покращує вміння розуміння складних інструкцій, так як дитина має розкодувати логічний зв'язок між двома об'єктами, який задається прийменником, а також сприяє подоланню егоцентризму та покращує вміння орієнтуватися відносно власного тіла, що є основою просторового мислення.

2. Розвиток вміння планування та прогнозування

Методика «Будівництво міста» є дуже важливою корекційно-розвитковою вправою на формувальному етапі, оскільки вона спрямована на інтенсивний розвиток когнітивних функцій та вольової регуляції через багатоетапне, структуроване планування. Цей метод поєднує в собі багатоетапні завдання, які вимагають попереднього планування (де буде річка, де дороги, де будинки). Його метою є формування внутрішнього плану дії, розвиток планувальної та прогностичної функції мислення, тобто здатності до послідовного виконання складних завдань, розвитку вміння прогнозувати результат та бачити послідовність кроків [Дод. 4].

Робота є тривалою і може займати одне або навіть кілька занять. Вона реалізується у три основні, послідовні фази, що імітують процес проектування:

На цьому етапі основна робота відбувається вербально та схематично, перш ніж дитина торкнеться піску. На етапі планування та прогнозування дорослий пропонує створити «Місто мрії» (або «Місто, в якому я хочу жити»). Дитина проговорює та малює схему або «карту» майбутнього міста на папері. Потім відбувається обговорення: «Що нам потрібно зробити спочатку? Якщо ми зробимо річку тут, чи зможемо ми побудувати міст там? Де мають бути дороги, щоб машини не зіткнулися?» Після того дитина вибирає необхідні мініатюрні фігурки та матеріали, ґрунтуючись на своєму плані (будинки, дерева, транспорт, люди). Завдяки цьому отримуємо результат: запускається прогностична функція мислення – дитина вчиться передбачати наслідки своїх дій та бачити послідовність кроків до їхнього виконання.

На етапі реалізації та діяльності план переноситься на пісочницю. Дитина реалізує свій план крок за кроком, починаючи з великих елементів (ландшафт, водойми, дороги) і закінчуючи дрібними (будинки, люди). Фахівець ставить завдання: «Спочатку зробимо основу – рівну поверхню. Потім річку, як ми вирішили. А тепер, відповідно до нашої схеми, де має стояти школа, а де – пожежна частина?»

На цьому етапі роботи виникає проблема (наприклад, не вистачає місця для дороги або фігурка не стоїть), яка вимагає від дитини внутрішнього контролю та самостійного пошуку рішення. Психолог лише мінімально спрямовує: «На схемі це виглядало інакше. Як ми можемо виправити це зараз?»

Завдяки цьому досягається результат: формується внутрішній план дії – здатність діяти за інструкцією, яку дитина сама собі поставила, та розвивається вольова регуляція через необхідність доведення складного завдання до кінця.

Після завершення будівництва йде етап аналізу та вербалізації - обговорення почуттів дитини щодо свого міста. «Що тобі найбільше подобається у цьому місті? Які емоції ти відчуваєш, коли дивишся на нього?» Дитина презентує своє місто, розповідаючи історію, описуючи функції різних об'єктів та обґрунтовуючи їхнє розташування. «Цей міст я поставив тут, щоб людям було зручно переходити річку». Результат цього етапу – зміцнення зв'язку між когнітивним плануванням та мовленнєвою активністю, а також підвищення самооцінки від успішно завершеного, складного проєкту. Таким чином, «Будівництво міста» перетворює пісочницю з простору вільної гри на модель для тренування когнітивної гнучкості, послідовності мислення та самоконтролю.

3. Розвиток уваги та пам'яті

Методика «Знайди зміни» - це структурована вправа в пісочниці, спрямована на інтенсивний розвиток довільної уваги, зорової та оперативної пам'яті і є однією з найважливіших для успішної навчальної діяльності та

самоконтролю. Вона розвиває вміння тривалої концентрації уваги на візуальних об'єктах, розвитку обсягу та стійкості запам'ятовування просторового розташування елементів. Зміст роботи у цій методиці виглядає наступним чином.

На етапі створення оригінальної композиції дорослий та дитина спільно створюють первинну, базову композицію. Дитині пропонується створити невелику, але деталізовану сцену (наприклад, «Лісова галявина» або «Острів»). Після завершення побудови фахівець просить дитину уважно подивитися на композицію та запам'ятати розташування всіх ключових елементів (наприклад, 5-7 фігурок. Дитина може коротко описати, де знаходиться кожен предмет («Замок стоїть біля річки, а дракон – на горі»). Це посилює зорову пам'ять через її зв'язок із мовленням [Дод. 4].

На етапі зміни деталей власне відбувається тренування уваги та пам'яті.

Дитина заплющує очі або відвертається, в той же час психолог швидко вносить 2–4 зміни у композицію. Зміни можуть бути різними, залежно від рівня складності, який потрібно тренувати:

- переміщення: пересування фігурки з одного місця на інше (Корабель перемістився з річки на берег);
- заміна: прибирання однієї фігурки та додавання іншої (Замість дерева з'явилася хатинка);
- поворот/орієнтація: зміна напрямку фігурки (Солдат дивився направо, а тепер дивиться наліво).
- зміна позиції: зміна відносного положення (Фігурка, що була під мостом, тепер стала над ним).

На етапі тренування пам'яті та уваги відбувається власне ключовий діагностичний та корекційний момент:

- дитина відкриває очі та має точно назвати всі зміни, які відбулися, порівнюючи поточний стан з образом, збереженим в оперативній пам'яті. Це тренує стійкість довільної уваги;

- після знаходження змін дитина має відтворити початковий варіант композиції, повертаючи кожну фігурку на її первісне місце або відновлюючи її початкове положення;
- із кожним повторенням можна поступово збільшувати кількість елементів у композиції, складність їхнього розташування або кількість змін, щоб забезпечити прогресивний розвиток обсягу пам'яті.

Підсумовуючи даний вид роботи, хочеться відмітити, що методика «Знайди зміни» доводить, що вона є ефективним інструментом корекційної роботи, оскільки, на відміну від вільної гри, ця вправа вимагає довільного, цілеспрямованого зусилля для запам'ятовування та відтворення, що розвиває вольову регуляцію. Вона дозволяє виявити конкретні труднощі (наприклад, дитина швидко знаходить переміщення, але не помічає заміну або зміну орієнтації фігурок тощо). Також завдяки ігровому формату в пісочниці, складне когнітивне завдання виконується в розслаблюючому сенсорному середовищі, що мінімізує тривожність і підвищує ефективність навчання.

4. Розвиток дрібної моторики та сенсорики

На цьому етапі роботи гарну ефективність довела методика «Сенсорні шляхи», котра полягає у малюванні на піску візерунків пальцями, пересипання дрібних елементів (насіння, намистинок, камінчиків) з одного контейнера в інший, і є базовою технікою пісочної терапії, яка інтенсивно залучає сенсорну інтеграцію та дрібну моторику [Дод. 4] . Її основне призначення – емоційна розрядка, зниження психоемоційного напруження та розвиток довільної уваги через пряму взаємодію з текстурами, а ще – стимуляція тактильних відчуттів, розвиток дрібної моторики, тренування уваги та забезпечення емоційного заземлення (зменшення тривоги та гіперактивності).

Робота у рамках «Сенсорних шляхів» відбувається наступним чином:

1) Малювання на піску (кінестетична робота), яка безпосередньо залучає руки та пальці у взаємодію з піском, забезпечуючи глибоке занурення в тактильні відчуття.

- «Пісочні візерунки». Робота включає в себе малювання пальцями, долонями, кулаками різних ліній, спіралей, хвиль, геометричних фігур і сприяє розвитку дрібної моторики та графомоторних навичок, що є надзвичайно важливим для підготовки до письма та зняття напруги та агресії через ритмічні рухи (Дод. Б) ;

- «Відчуй пісок». Тут діяльність дитини полягає в хаотичному або ритмічному перебиранні піску пальцями, зануренні рук у пісок, стисканні та розслабленні. Завдяки таким маніпуляціям з піском відбувається урівноваження нервової системи та емоційне заземлення.

- «Сліди тварин». Під час цієї вправи дитина створює відбитки долонями, кулаками або використовує мініатюрні фігурки для залишення слідів, що гарно впливає на розвиток творчої уяви та ігрової активності.

2) Робота з дрібними елементами спрямована на тренування концентрації уваги та точності рухів (координації «око-рука»). Рекомендовано використовувати різноманітні дрібні сипучі елементи: природні, зокрема насіння (квасоля, горох), дрібні камінчики, черепашки; та штучні, такі як намистинки, бісер, гудзики.

Цей вид роботи проводився у таких техніках:

- техніка «Пересипання скарбів»; вона має на меті пересипання дрібних елементів з одного невеликого контейнера в інший. Можна при цьому використовувати ложечки або піпетки. Це сприяє тренуванню точності рухів та концентрації уваги, а повільні, ритмічні рухи – саморегуляції.

- «Сортування». Під час цього виконання цього виду вправ відбувається розділення змішаних елементів (зокрема, насіння квасолі та намистин) на окремі групи, і, як наслідок, – розвиток довільної уваги, класифікації та аналітичного мислення.

- техніка «Сенсорний контур» проводиться методом викладання на піску контурів фігур, букв, цифр або нескладних малюнків дрібними деталями і використовується для посилення візуально-моторної координації та підготовка руки до письма.

Методика «Сенсорні шляхи» є основою для роботи з дітьми, які мають труднощі, пов'язані з підвищеним рівнем тривожності та гіперактивністю, так тактильний контакт з піском і ритмічні рухи мають сильний заспокійливий (заземлювальний) ефект. Внаслідок прямої роботи пальцями з піском і дрібними предметами розвиваються м'язи руки, необхідні для письма, і це має позитивний вплив на розвиток дрібної моторики. Вправи на сортування та викладання контурів вимагають стійкої концентрації та вольового зусилля, що допомагає вирішувати питання труднощів з увагою, так як відбувається стимуляція тактильної чутливості, координації око – рука та тонкої моторики, що в комплексі і є основою для розвитку мовлення [60].

Останній, третій блок корекційного експерименту, заснованого на методі пісочної терапії, займав за часом приблизно 20% часу і носив узагальнювально-завершальну місію. Цей етап мав ключове значення для переходу від корекційного середовища до реальності. Основна його мета – зробити набуті зміни стійкими та адаптивними. Фокус цього етапу – на противагу початковим «світам конфлікту», дитині пропонувалося створювати «світи успіху», гармонії та радості. На практиці відбувалось обговорення нової ролі дитини-переможця, дитини-друга, дитини-будівельника, що забезпечувало формування позитивного самосприйняття та емоційного фону.

Далі відбувалось так зване перенесення досвіду, інтеграція у реальне життя, тобто цілеспрямований перехід від пісочниці до реальних соціальних ситуацій.

Фахівець проводив паралелі: «Пам'ятаєш, як герой в пісочниці вдихнув і заспокоївся, коли його замок зламали? А як ти можеш вчинити,

коли тобі не дають іграшку?». Таким чином, правила та рішення, відпрацьовані в пісочниці, переносилися в ігри з однолітками у групі.

I в кінці – етап завершення з метою психологічної підготовки до завершення корекційного циклу. Практично на цьому відрізку етапу проводилися прощальні ритуали з пісочницею, – так зване символічне усвідомлення дитиною завершеності процесу та готовності функціонувати самостійно, спираючись на набуті ресурси.

Завершальний етап корекційної роботи, метою якого була інтеграція набутого досвіду у реальне життя, закріплення позитивних змін та підготовка до завершення терапії, засвідчив високу ефективність впровадженої програми пісочної терапії.

Таким чином, корекційно-розвивальний та узагальнювально-завершальний етапи сформували системний комплекс заходів, спрямованих на стабілізацію психоемоційної сфери та стимуляцію комунікативно-мовленнєвих процесів, що дозволило обґрунтовано перейти до контрольного експерименту для вимірювання кількісних та якісних змін, який був проведений за тими ж методиками, що і на констатувальному етапі. Нижче подана узагальнена таблиця з результатами, отриманими після контрольного експерименту.

Таблиця 3.1

Динаміка рівнів сформованості показників (контрольний експеримент)

Рівень	Кількість дітей (к-ть/%) до корекції (констатувальний етап)	Кількість дітей після корекції (к-ть/%), формувальний етап	Динаміка змін (перехід)
I (низький)	4/33%	2/17%	Зменшення: 2 дитини перейшли на вищі рівні
II (середній)	6/50%	4/33%	Зменшення: 2 дітей перейшли на III рівень
III (достатній)	2/17%	6/50%	Збільшення: 4 дитини перейшли на цей рівень, що свідчить про покращення адаптації

Джерело: укладено автором

Зважаючи на таблицю отриманих результатів, можемо узагальнити, що контрольний зріз, проведений після третього етапу, показав, що у переважній більшості досліджуваних дітей відбулася стійка позитивна динаміка. Це підтверджується тим, що показник дітей з низьким та помірним рівнями труднощів (I та II рівні), який на початку експерименту становив 80%, значно знизився:

- результати контрольного експерименту свідчать про позитивну динаміку у корекції труднощів;
- кількість дітей із низьким рівнем значно зменшилася, а частка дітей із достатнім рівнем сформованості навичок зросла у 2.75 рази (з 17% до 50%), що підтверджує ефективність застосування пісочної терапії у корекції труднощів у когнітивній та емоційно-вольовій сфері.

3.3. Методичні рекомендації із використання пісочної терапії у корекційній роботі з дітьми дошкільного віку

Успіх впровадження пісочної терапії у корекційний процес роботи з дошкільниками залежить від дотримання цілого ряду методологічних принципів та створення відповідних організаційних умов, що забезпечують безпечне та ефективне терапевтичне середовище. Завдяки своїй невербальній та символічній формі, пісочна терапія стає незамінним інструментом для дітей, котрі мають труднощі з експресивним мовленням або вербалізацією внутрішніх переживань, що часто спостерігається при таких труднощах у дітей, як загальний недорозвиток мовлення, розлад аутистичного спектру, затримку психічного розвитку тощо. Створення «вільного та захищеного простору» у пісочниці сприяє розкриттю творчого потенціалу дитини, розвитку її саморегуляції та ефективному опрацюванню психоемоційних травм і внутрішніх конфліктів. Таким чином, ретельне планування, підбір мініатюр та професійна підготовка корекційних педагогів і психологів є

необхідною передумовою для досягнення стійкої позитивної динаміки у комплексному розвитку дошкільників [63].

Використання пісочної терапії у процесі корекційної роботи базується на таких **принципах**:

- принцип системності; корекційна робота має охоплювати всі сфери розвитку дитини: емоційно-вольову, пізнавальну, когнітивну, комунікативну, моторну, та проводиться не хаотично, а згідно з чітким планом, який інтегрується у загальну програму роботи закладу;
- принцип діяльнісного підходу; пісочна терапія реалізується через провідну діяльність дошкільника – гру. Дитина є активним суб'єктом, котрий самостійно створює свій світ у піску, а не є пасивним об'єктом впливу;
- принцип «безпечного контейнера» (за Д. Калфф). Пісочниця виступає як безпечний, обмежений простір, в якому дитина може вільно виражати свої внутрішні конфлікти, страхи та переживання без ризику засудження чи травматизації;
- принцип розвитку; кожне заняття спрямоване не лише на корекцію існуючих труднощів, але й на актуалізацію потенційних можливостей дитини, формування нових психічних функцій та навичок;
- принцип інтегративності; пісочна терапія не використовується ізольовано, вона має поєднуватися з іншими методами корекції (казкотерапія, музикотерапія, логопедичні вправи, кінезіологія тощо);
- принцип індивідуалізації; зміст, темп і навантаження занять мають бути адаптованими до індивідуальних особливостей, рівня мовленнєвого та психічного розвитку, а також до типу труднощів дитини [65].

Для повноцінного впровадження пісочної терапії у корекційно-розвиткову роботу закладу дошкільної освіти необхідно створити такі **умови**:

1. Спеціально організоване місце, так званий сенсорний простір: використання двох стандартних дерев'яних пісочниць: одна для сухого піску,

інша – для мокрого, розмірами орієнтовно 50x70x8 см); внутрішня поверхня має бути пофарбована у світло-блакитний або синій колір, який символізує воду та небо. Пісочниця має бути розташована на зручній для дитини висоті (на столі або спеціальній підставці).

2. Набір мініатюрних фігурок, бажано, щоб це були тематичні колекції; колекція має бути різноманітною та включати:

- людські фігурки різного віку, статі, професій, емоцій;
- тварини: домашні, дикі, казкові, динозаври тощо;
- природні об'єкти: камінці, мушлі, гілочки, мініатюрні дерева, квіти тощо;
- транспорт: машини, сільськогосподарську техніку, літаки, кораблі;
- об'єкти середовища: будинки, паркани, мости, знаки;
- символічні та абстрактні фігурки: кульки, кубики, геометричні форми тощо;

3. Матеріали для маніпуляцій: лопатки, пензлики, сита, лійки, піпетки тощо для стимуляції дрібної моторики та тактильної чутливості.

4. Просторові вимоги: заняття мають проводитися в окремому, затишному кабінеті (кабінет практичного психолога або вчителя-логопеда), у якому забезпечується конфіденційність та мінімізуються зовнішні подразники.

Пісочна терапія є не лише корекційним, а й потужним діагностичним інструментом. Аналіз пісочної композиції дозволяє на момент діагностики визначити актуальний емоційний стан дитини, структуру її конфліктів та рівень сформованості пізнавальних процесів, адже розташування фігурок (ближче до центру або до країв), вибір кольору піску (сухий чи вологий) та ступінь насиченості простору мініатюрами є прямими проєктивними показниками внутрішнього світу дитини. Інтерпретуючи ці елементи, фахівець може побачити глибинні потреби дитини, її ставлення до сімейних ролей та наявність тривоги чи агресії, що є основою для подальшого формування індивідуальної програми корекції.

Детальніше зупинимось на **етапах діагностики** за допомогою пісочниці.

1. Установчий етап (вільна гра). На цьому етапі створюється атмосфера довіри та безпеки; дитині пропонується ознайомитися з піском та фігурками. Корекційний фахівець займає позицію спостерігача, мінімізуючи вербальні інструкції, та фіксує наступні показники:

- первинну реакцію: обережна, агресивна, байдужа, маніпулятивна взаємодія з піском;

- сенсорні вподобання: перевага сухого чи мокрого піску, ступінь заглиблення рук (поверхневий контакт чи активне копання), реакція на текстуру;

- вибір фігурок: кількість використаних мініатюр, їхній тип (люди, тварини, абстрактні символи), а також швидкість та рішучість вибору;

- потребу у правилах чи дозволі: чи запитує дитина дозволу на певні дії (до прикладу, «чи можна руйнувати?», «чи можна змішувати?») – це свідчить про рівень тривожності та внутрішнього контролю.

2. Створення тематичної композиції. Після завершення вільної гри та встановлення контакту, фахівець переходить до директивної частини діагностики. Дитині пропонується створити пісочний світ на задану тематику, яка є актуальною для корекційної роботи та відображає зону найближчого розвитку або внутрішній конфлікт (зокрема, «Моя родина», «Страшна казка», «Що я люблю»). Мета цього етапу – актуалізація конкретних проблемних сфер (сімейних, соціальних, емоційних) та навичок (мовленнєвих, пізнавальних), та забезпечення невторчання у процес створення з чітким формулюванням теми та фіксацією процесу. Різні види порушень при діагностиці потребують різних діагностичних тем та системи методів та вправ. Фахівець може добирати їх відповідно до можливостей дитини або групи дітей. Ми ж можемо запропонувати наступні теми:

- при емоційно-поведінкових порушеннях: «Мої найбільші страхи», «Світ, де всі сваряться (чи дружать)», «Як я себе почуваю»;

- при логопедичній корекції, коли дитина має загальний недорозвиток мовлення: «Зоопарк» (для лексики), «Наш двір» (для просторових прийменників), «Подорож» (для зв'язного мовлення);

- при проблемах, пов'язаних із соціальною адаптацією (найчастіше спостерігається при РАС або РДУГ): «День народження» (програвання соціальних сценаріїв). Фахівець фіксує, наскільки легко дитина приймає тему, які фігурки обирає першими, чи співпадає створений світ із заданою темою, та скільки часу займає процес створення.

3. *Розповідь про світ, або вербалізація композиції.* Дитина має озвучити створену композицію, пояснити призначення фігурок, їхні ролі та взаємозв'язки. Цей етап дає уявлення про зв'язне мовлення, граматичні навички та внутрішній світ. Він є переходом від невербального до вербального вираження внутрішнього світу і дає цінну інформацію для комплексної оцінки:

- комунікативно-мовленнєвих навичок: оцінюється рівень зв'язного мовлення (монолог), словниковий запас, граматична правильність побудови фраз, логічність та послідовність викладу.

- емоційної проєкції: фіксується ставлення дитини до своїх персонажів – кого вона наділяє позитивними, а кого – негативними рисами; які почуття виражаються голосом (тривога, радість, агресія).

- самопрезентації: визначення місця дитини у створеному світі. Чи є в пісочниці фігурка, що символізує саму дитину, тобто її «Я», і яке місце вона займає (центр, периферія, схована)?

- діалогічної взаємодії: фахівець ставить відкриті запитання, щоб поглибити розуміння сюжету: «Що тут відбувається?», «Чому цей герой засмучений?», «Що станеться далі?». Відповіді дозволяють виявити приховані конфлікти та ступінь усвідомлення дитиною своїх проблем.

4. *Корекція, або зміна; цей етап ще носить назву «пошук ресурсу».* Це важливий перехідний етап від діагностики до власне терапії. Педагог просить дитину самостійно змінити композицію відповідно до заданого позитивного

сценарію, до прикладу, просить дитину зробити щасливим кінець історії або прибрати «злого» персонажа, трансформувати негативні елементи тощо; цей метод дозволяє оцінити:

- гнучкість мислення та емоційну стійкість дитини: здатність дитини відійти від травматичного чи конфліктного сценарію та уявити позитивне рішення;
- пошук внутрішнього ресурсу: дізнатися, чи може дитина знайти фігурки-помічники, символи захисту чи сили, які допоможуть героям;
- розвиток прогностичних навичок: здатність передбачати наслідки своїх дій та формувати конструктивні моделі поведінки;
- техніки, які використовуються: заміна фігурок, пересування їх у просторі, наприклад, ворог «переїжджає» за межі пісочниці; будівництво бар'єрів або захисних споруд, додавання «чарівних» елементів.

Отже, наведені приклади діагностики з використанням засобів та методів пісочної терапії уже є потужним інструментом не лише власне діагностики, а й є початком потужного корекційного впливу на особистість дитини; допомагають у емоційній стабілізації та у цілісному становленні особистості дошкільника [70].

Аналіз пісочної композиції проводиться за чотирма основними групами показників, представленими у таблиці нижче:

Таблиця 3.2

Параметри аналізу пісочної композиції

Параметр аналізу	Діагностичне значення	Інтерпретація результатів
Використання простору (пісочниця)	Ступінь інтегрованості внутрішнього та зовнішнього світу	Центр: актуальна проблема, Я-концепція. Край: страхи, захисні механізми. Нижня частина: сфера несвідомого, фундамент. Верхня частина: мрії, фантазії, прагнення

продовження таблиці 3.2

Використання фігурок (об'єкти)	Тип фіксації внутрішніх конфліктів та ставлення до соціуму	Надлишок людей: залежність від соціальних зв'язків. Відсутність людей або перевага тварин: складність у комунікації, потреба у близькості. Агресивні фігури: латентна агресія, страхи
Процес взаємодії (маніпуляції)	Емоційно-вольова сфера, моторна регуляція	Хаотичні рухи або руйнування: висока тривожність, імпульсивність. Педантичне впорядкування: перфекціонізм, внутрішній контроль. Створення кордонів або парканів: потреба у захисті, закритість
Колір та вода (символізм)	Глибинні емоційні стани	Мокрий пісок: емоційна насиченість, можливість змін, контакт із почуттями. Сухий пісок: відстороненість, ізоляція, потреба у контролі

Джерело: укладено автором

Наступним етапом методичних рекомендацій із впровадження корекційно-розвиткової програми із застосуванням методів пісочної терапії для дошкільників є рекомендований **комплекс корекційно-розвивальних вправ** у пісочниці. Ці рекомендації охоплюють основні напрями корекції. Вправи розділені за цільовими функціями. Для зручності подаємо їх у вигляді таблиць.

Таблиця 3.3.

Розвиток емоційно-вольової сфери та сенсорики

Назва вправи	Мета вправи	Методика виконання вправи
«Пісочний дощик»	Зниження психоемоційного напруження, стимуляція тактильних відчуттів	Дитина повільно сипле пісок між пальцями. Педагог коментує: «Пісочний дощик змиває всі твої хвилювання»

продовження таблиці 3.3.

«Слідочки на піску»	Розвиток дрібної моторики, зняття м'язових затисків	Дитина створює відбитки долонь, кулаків, пальців, країв рук на мокрому та сухому піску. Чергування сили натиску
«Будиночок для страху»	Об'єктивація та зменшення інтенсивності страху	Дитина обирає фігурку, що символізує її страх, або малює його на піску, будує для нього «будиночок» із стінами та дахом, щоб обмежити його вплив
«Мої емоції»	Розвиток емоційного словника	Дитина за допомогою мініатюр зображує сценки, що відповідають різним емоціям (радість, злість, здивування). Педагог просить озвучити: «Який настрій у твого героя?».

Джерело: укладено автором

Таблиця 3.4

Формування пізнавальних процесів та зв'язного мовлення

Назва вправи	Мета вправи	Методика виконання вправи
«Пісочні класифікатори»	Розвиток логічного мислення, узагальнення, лексичної системності	Дитина групує фігурки за заданими ознаками (за величиною, кольором, функцією, узагальнювальними категоріями: транспорт, тварини, одяг тощо)
«Склади казку»	Стимулювання зв'язного мовлення, послідовності викладу, синтаксису	Дитина вибирає 3-5 фігурок і створює з них міні-сюжет. Фахівець пропонує структуру: «Хто? Що робив? Що сталося? Чим закінчилося?»
«Пісочний диктант»	Уточнення просторових понять та граматичних конструкцій	Фахівець дає інструкції, а дитина їх виконує: «Постав м'яч на стіл, під стілець, за будинок»
«Знайди зайве»	Розвиток аналізу, виділення семантичної ознаки	фахівець виставляє 4 фігурки (3 – транспорт, 1 – тварина). Дитина має назвати фігурки, узагальнити 3, і пояснити, чому четверта – зайва.

Джерело: укладено автором

Ефективність пісочної терапії залежить від диференціації методики відповідно до первинного порушення дитини. Кожна група потреб дитини з ООП має власну структуру порушень, а це завжди вимагає унікального підходу та адаптації основних цілей корекції. Зокрема, діти із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ), до прикладу, потребують інтенсивної стимуляції мовленнєвої сфери та дрібної моторики, тоді як робота з дітьми з розладами аутистичного спектру (РАС) насамперед зосереджується на налагодженні сенсорного контакту, зниженні тривожності та соціальній комунікації. Для дітей з порушеннями емоційно-вольової сфери увага акцентується на безпечному відреагуванні агресії та навчанні самоконтролю. Таким чином, хоча пісок є універсальним засобом, зміст, темп і роль фахівця мають бути чітко розмежовані, задля забезпечення максимального терапевтичного ефекту для кожної категорії дошкільників з особливими освітніми потребами [66].

Ціль використання пісочної терапії для дітей із загальним недорозвитком мовлення полягає у стимуляції мовленнєвої активності, розвитку лексико-граматичної та фонетико-фонематичної сторін мовлення, розширенні активного та пасивного словника. З цією метою доцільним буде створення тематичних лексичних полів («Біля озера», «Осінній ліс», «На фермі» тощо). Дитина має назвати всі фігурки, які стосуються теми. Крім того, пісок використовується як сенсорний матеріал для відпрацювання звуковимови та фонематичного слуху: дитина може «писати» пальцем букви або схеми слів, а це сприяє формуванню зорового образу звука. Для розвитку зв'язного мовлення пісочниця слугує сценою, де розігруються сюжетні ігри, і ця робота стимулює побудову діалогів, переказ історій та опис подій. Нарешті, робота з мініатюрами та піском активно розвиває дрібну моторику та просторове орієнтування (прийменники «на», «під», «за»), які є необхідною базою для успішного оволодіння навичками письма та читання.

Робота над граматиною в пісочниці є однією з найефективніших, оскільки вона перетворює абстрактні лінгвістичні правила на конкретні просторові дії.

Для формування узгодження іменників та прикметників («Який будинок? – великий, гарний, жовтий») пісочна терапія дозволяє практикувати вибіркоче прикметникове збагачення об'єктів. Дитина обирає фігурку (наприклад, іменник) і описує її, торкаючись піску. Фахівець стимулює множинне узгодження: «Це м'який котик, сірий котик, сплячий котик»). Така робота допомагає автоматизувати закінчення прикметників чоловічого, жіночого та середнього роду. Ускладнюємо завдання введенням ступенів порівняння («Цей замок вищий, ніж та вежа»). Це вимагає від дитини не лише узгодження, а й логічної оцінки об'єктів.

Відпрацювання прийменникових конструкцій є найбільш наочним і доцільним саме в пісочниці, оскільки маніпуляції з фігурками безпосередньо відображають просторові відносини. Фахівець дає інструкції, які містять прийменники просторового значення: «Постав під дерево», «Сховай скарб між двома каменями», «Поклади квітку на дах». Виконання таких інструкцій формує просторовий гнозис (уявлення) та праксис (дію), які є основою для коректного використання прийменників у мовленні. Для закріплення можна виконати вправу «Опиши, де», – дитина має точно описати розташування об'єктів, використовуючи прийменники [58].

Пісочниця також може бути використана для інтерпретації дій, а це вимагає вживання іменників у різних відмінкових формах. Наведемо приклад на навчанні вживання родового відмінка (немає кого? чого?): дитина «ховає» фігурку (немає кого? – зайчика), та давального відмінка (дати кому? чому?): «Покажи, кому ти даруєш цей камінь?» (даю зайчику). Як бачимо, кожна маніпуляція в піску стає ситуативно обумовленою мовленнєвою дією, яка забезпечує міцне засвоєння граматичних форм через сенсорний та діяльнісний досвід.

Стимуляція фразового мовлення під час сеансу пісочної терапії полягає в коментуванні дій: дитина вголос коментує кожну свою дію («Я ставлю дерево», «Хлопчик іде до машини» тощо). Мета цього прийому – навчити дитину перетворювати внутрішній план дії на усну фразу. У дітей із загальним недорозвитком мовлення часто виникає «мовчання» між задумом і виконанням. Пісок допомагає це подолати, тому що дитина бачить, як її рука виконує дію, і одразу ж промовляє її, а це сприяє створення зв'язку «дія-слово» між рухом і мовленням, а ще, коли фахівець попросить додати деталі, – стимулює до поширення речень від простих фраз до складніших, відпрацювання прикметників та узгодження. Кожна фігурка чи предмет у пісочниці створює потребу в дієслові, і це ефективно розширює словник дієслів, стимулює до рольових діалогів. До прикладу, коли дитина ставить двох персонажів, фахівець заохочує її говорити за них. Це змушує дитину використовувати діалогічне мовлення та правильно будувати запитання і відповіді, а це і є основою соціальної взаємодії. А ще пісочниця слугує візуальною схемою речення, де кожна поставлена фігурка стає членом речення, а коментування дій автоматизує правильний порядок слів у фразі [58].

Пісочна терапія є надзвичайно ефективною і для автоматизації та диференціації звуків, так як вона поєднує сенсорний, зоровий та кінестетичний канали сприйняття. Для автоматизації звуків доцільним буде застосування вправи «Звуковий шлях»; вона перетворює монотонну автоматизацію звука на захопливу гру з чітким візуальним підкріпленням. На піску промальовується шлях, по якому фігурка рухається лише при правильній вимові поставленого звука (зокрема, [p] чи [c]) у складах, словах або фразах. Можна ускладнити вправу, маркуючи шлях маленькими мініатюрами, які дитина має назвати, чітко вимовляючи цільовий звук («рак», «рука», «роса» тощо). Максимальним результатом цієї вправи може бути складене дитиною невеличке речення чи розповідь, насичені цим звуком. Кожен крок чи правильно вимовлене слово закріплюється фізичним

рухом фігурки, що є своєю чергою потужним позитивним підкріпленням [52].

Для відпрацювання диференціації, або розрізнення звуків, які дитина плутає (наприклад, [с]-[ш] або [л]-[р]), використовується просторова гра «Звукові ворота». У пісочниці створюються двоє «воріт» або дві «кишені». Кожній кишені присвоюється свій звук (наприклад, ліва – [с], права – [ш]). Фахівець називає слово: «коса» або «кошик», дитина має швидко визначити, який звук є у слові, та поставити фігурку у відповідні «ворота». Це ефективно тренує фонематичний слух через діяльність [18].

Для формування фонематичного аналізу, який є передумовою успішного навчання грамоти, найкраще спрацює вправа «Схеми на піску». Дитина «пише» пальцем на гладкому піску схеми слів:

- виділення голосних та приголосних звуків (наприклад, коло – голосний, риска – приголосний).
- визначення місця звуку в слові (початок, середина, кінець) через розташування фігурки на схемі, прокресленій на піску.

Отже, використання пісочниці для корекції мовлення дозволяє подолати абстрактність фонетичних понять, перетворюючи їх на конкретні, тактильні та рухові досвіди.

Гарні позитивні результати ми отримали під час корекційної роботи із застосуванням пісочної терапії у роботі з дітьми з розладами спектру аутизму. Методичні рекомендації щодо цієї роботи представлені у таблиці нижче.

Таблиця 3.5

Пісочна терапія для дітей з розладами аутистичного спектру

Зміст роботи	Специфіка використання піску
Сенсорна інтеграція	Неструктуровані ігри з піском (пересипання, стискання). Поступове додавання фігурок для зниження тактильної чутливості

продовження таблиці 3.5

Налагодження контакту	Гра за наслідуванням: фахівець робить простий рух (закопує фігурку), дитина повторює. Мінімальний вербальний тиск
Розвиток комунікації	Рольові ігри: створення простих діалогів між фігурками. Використання мініатюр із чіткими емоціями для навчання розпізнавання почуттів
Формування структури	Створення чітких, упорядкованих композицій для задоволення потреби у структурі. Позначення кордонів пісочниці

Джерело: укладено автором

Мета роботи з дітьми з РАС – налагодження сенсорного та емоційного контакту, зниження сенсорної гіперчутливості, розвиток комунікативних навичок. Пісочна терапія тут використовується як надійний та ефективний міст до внутрішнього світу дошкільника. Починаючи з сенсорної інтеграції, неструктурована гра з піском дозволяє дитині поступово, у безпечних умовах, знизити тактильну чутливість та встановити контакт із власним тілом і навколишнім середовищем. Цей тактильний досвід є основою для налагодження контакту з фахівцем, де мінімальний вербальний тиск і прості дії за наслідуванням створюють атмосферу довіри без вимог, які лякають. Далі, у процесі розвитку комунікації, мініатюрні фігурки перетворюються на акторів, які розігрують прості соціальні сценарії та діалоги. Це дає дитині можливість безпечно тренувати навички взаємодії та, завдяки використанню фігурок із чіткими емоціями, навчатися розпізнавати та називати почуття, а це є основою для соціальної адаптації. Нарешті, пісочниця задовольняє глибинну потребу в структурі. Створення чітких, упорядкованих композицій та позначення кордонів пісочниці надає дитині відчуття контролю та передбачуваності, допомагаючи організувати внутрішній хаос. Таким чином, пісочна терапія системно впливає на основні дефіцити при РАС, сприяючи емоційній стабілізації та соціально-комунікативному розвитку.

Пісочна терапія зарекомендувала себе як ефективний інструмент для корекції порушень поведінки та емоційної сфери; її доцільно застосовувати

для відреагування агресії, тривожності, формування самоконтролю та позитивних поведінкових зразків.

Механізм відреагування агресії у пісочниці полягає у створенні безпечного, символічного простору для вивільнення негативних та руйнівних емоцій. Пісочниця дозволяє дитині фізично, але символічно, зруйнувати створений об'єкт (наприклад, замок чи місто), використовуючи агресивні фігурки (дракони, хижі тварини, воїни тощо), замість того, щоб переносити агресію на людей чи предмети в реальному житті, оскільки допомагає дитині проєктувати свої внутрішні конфлікти та злість на ці символи. Дитина може відіграти конфлікт, де агресія залишається у піску. Це забезпечує емоційне очищення, оскільки дитина отримує дозвіл на вираження гніву, та подальшу вербалізацію почуттів [4].

Ця методика є дуже важливою для емоційної розрядки, оскільки вона надає дитині контрольований та безпечний спосіб пережити та залишити агресію у символічному світі піску, а це сприяє відновленню внутрішньої рівноваги та подальшій когнітивній роботі.

При формуванні самоконтролю методи пісочної терапії, за нашими дослідженнями, також зарекомендували себе як доцільні та ефективні. Застосовуючи метод «Пісочні правила» Метод «Пісочні правила» – це той фундамент, який перетворює звичайну гру з піском на цілеспрямований терапевтичний інструмент, підкреслюючи, що правила – це не обмеження, а модель для безпечної взаємодії, яка допомагає дитині розвинути самоконтроль, повагу та очікувану соціальну поведінку. Ці правила встановлюють межі та формують ключові соціальні навички [8].

Розвиток емпатії – це ще одне ключове завдання для застосування пісочної терапії у корекційно-розвитковій роботі. Адже sandplay сприяє навчанню рольовому моделюванню – створенню сюжетів у пісочниці, у яких персонажі виявляють турботу та допомогу; а ще це дає дитині безпечний простір для практичного засвоєння емпатії та безкорисливої поведінки. Програвання ситуацій, які вимагають співчуття, допомагає дитині

ідентифікувати та вербалізувати почуття героїв, сприяючи кращому розумінню власних та чужих емоційних станів. Також через спільне вирішення проблем персонажів, ця вправа формує позитивні соціальні зразки, вчить дитину співпраці та здатності конструктивно реагувати на потреби інших.

Методика оцінювання ефективності впровадження пісочної терапії.

Оцінювання ефективності корекційної роботи є обов'язковою її складовою і проводиться комплексно, поєднуючи кількісні та якісні показники.

Критерії та показники позитивної динаміки.

Ефективність пісочної терапії оцінюється за наступними критеріями:

1. Динаміка емоційно-вольової сфери: зниження рівня тривожності та агресії, підвищення самоконтролю та здатності до вольової регуляції дій.
2. Динаміка комунікативних навичок: поліпшення взаємодії з дорослими та однолітками, підвищення комунікативної ініціативи, здатність підтримувати діалог.
3. Динаміка пізнавальної сфери: покращення уваги, пам'яті, мисленнєвих операцій (класифікація, узагальнення).
4. Динаміка мовленнєвого розвитку: розширення активного та пасивного словника, правильне вживання граматичних форм, поліпшення звуковимови та зв'язного мовлення.

Також слід звернути увагу на **інструменти оцінювання**. Для фіксації позитивних змін використовуються такі методики:

- повторна (підсумкова) діагностика за допомогою пісочниці. Проводиться аналіз створеної тематичної композиції; порівнюються композиції, створені до початку курсу корекції та після нього;
- позитивний показник: збільшення розмірів простору, використання яскравих кольорів, наявність мостів або доріг як символів зв'язку зі світом, впорядкованість композиції;

- протоколи спостереження: ведеться систематичне спостереження за поведінкою дитини під час гри, які заносяться у карту спостереження. Фіксуються частота прояву негативних емоцій (злість, плач), кількість звернень до фахівця, здатність виконувати інструкції;

- анкети для батьків та вихователів: використовуються для оцінки змін у поведінці дитини у звичайних умовах, – вдома, у групі; увага акцентується на питаннях про якість сну, апетиту, рівень агресивності, комунікабельність, інтерес до навчання та ігор тощо;

- комплексна діагностика мовлення та психічних процесів: з цією метою використовуються стандартизовані методики, котрі застосовувалися на констатувальному етапі дослідження.

Зважаючи на те, яких результатів було досягнуто нами в результаті впровадження корекційної програми із використанням методів пісочної терапії в роботу корекційних фахівців в умовах закладу дошкільної освіти, можна стверджувати, що така робота є науково обґрунтованою та практично значущою, а сама корекційна програма та методичні рекомендації з її впровадження може бути основою для корекції багатьох видів труднощів у дітей з особливими освітніми потребами.

Висновки до 3 розділу

Отже, підсумовуючи викладене, можна констатувати, що впровадження програми пісочної терапії у корекційну роботу з дошкільниками є науково обґрунтованим та практично значущим. Представлені методичні рекомендації, котрі базуються на принципах системності, діяльнісного підходу та індивідуалізації, створюють чіткий алгоритм для практичних психологів та корекційних фахівців. Використання пісочниці не лише як ігрового простору, а й як потужного діагностичного інструментарію, дозволяє ефективно корегувати порушення у мовленнєвій,

емоційній та пізнавальній сферах [26]. Комплексний підхід до оцінювання ефективності гарантує об'єктивність отриманих результатів та підтверджує доцільність використання даної техніки в умовах інклюзивного освітнього простору. Запропонований комплекс вправ і організаційних умов може бути легко інтегрований у програму дошкільного закладу. Головною умовою успіху є індивідуалізація підходу та створення атмосфери довіри і психологічної безпеки для кожної дитини.

Висновки

Проведене наукове дослідження, присвячене проблемі використання пісочної терапії у корекційній роботі з дітьми дошкільного віку з особливими освітніми потребами, успішно досягло поставленої мети та повністю реалізувало визначені завдання. Комплексний аналіз теоретичних засад та результати експериментальної апробації дозволяють сформулювати ряд важливих висновків, які мають вагоме наукове й практичне значення.

1) Теоретичне обґрунтування та психологічні механізми методу

На основі аналізу наукових джерел, зокрема робіт К.Юнга, Д.Калффа та сучасних українських і зарубіжних дослідників, було ґрунтовно підтверджено, що пісочна терапія є багатофункціональним, природним та екологічним методом корекційно-розвиткової роботи. Пісочниця, як захищений простір, символізує «безпечний контейнер» – захищене й обмежене середовище, в якому дитина може вільно здійснювати проєкцію свого внутрішнього світу.

Саме невербальний характер пісочної терапії робить її незамінною у роботі з дошкільниками, які ще не мають достатнього вербального апарату для усвідомлення та вираження своїх переживань. Маніпуляції з піском та мініатюрними фігурками дозволяють оголити внутрішні конфлікти, страхи та емоційне напруження, переносячи їх у зовнішню, контрольовану реальність. Створення та подальше руйнування або трансформація пісочних композицій забезпечує емоційно очищувальний ефект, сприяючи емоційному розвантаженню, відновленню цілісності «Я» дитини та інтеграції несвідомих процесів. Таким чином, теоретичне дослідження заклало міцну основу для подальшої практичної роботи.

2) Комплексний та диференційований вплив на розвиток дитини

Дослідження підтвердило важливість значення пісочної терапії у стимуляції розвитку основних сфер психіки дошкільників. Було виявлено диференційований вплив методу залежно від групи порушення, до прикладу,

наприклад, загальний недорозвиток мовлення або розлади аутистичного спектру.

Пісочна терапія має потужний стабілізаційний ефект. Регулярна робота з піском сприяє зниженню рівня тривожності, страхів та психоемоційної напруги. Через програвання соціальних сценаріїв за допомогою фігурок дитина навчається ідентифікувати та розпізнавати емоції – як власні, так і чужі, розвиває емпатію та навички самоконтролю. Можливість «побудувати» та «зруйнувати» світ у пісочниці дає дитині відчуття компетентності та контролю над ситуацією, що надзвичайно важливо для підвищення самооцінки. Створення пісочних композицій та виконання завдань стимулює когнітивну сферу. Зокрема, це сприяє розвитку уваги та зосередженості, необхідних для створення та аналізу композиції, стимулює мисленнєві операції – класифікації, узагальнення, аналізу та синтезу при створенні логічних сюжетів; розвиває пам'ять та просторові уявлення, оскільки дитина запам'ятовує розташування об'єктів та послідовність дій. А ще взаємодія з піском активізує дрібну моторику, що, як відомо, безпосередньо пов'язана з розвитком мовленнєвих центрів головного мозку. Пісочниця створює унікальний місток від невербального вираження до вербалізації: дитина спочатку «проживає» сюжет у піску, а потім, на етапі розповіді про свій світ, збагачує словниковий запас, тренує зв'язне мовлення, синтаксичні та граматичні конструкції, що є незамінним у корекції ЗНМ та порушень комунікації у дітей з РАС.

3) Розробка та обґрунтування методичних рекомендацій

В рамках магістерської роботи був розроблений та обґрунтований комплекс методичних рекомендацій та корекційно-розвиткових вправ, структурований відповідно до етапів корекційного процесу (діагностичний, корекційний, узагальнюючий).

Цей алгоритм роботи є чітким посібником для фахівців, оскільки базується на ключових принципах:

- принцип системності: забезпечує послідовність та охоплення всіх сфер розвитку;
- принцип індивідуалізації: дозволяє адаптувати вправи та роль фахівця до конкретних потреб дитини, наприклад, мінімальний вербальний тиск для дітей з РАС, інтенсивна мовленнєва стимуляція для дітей із ЗНМ;
- принцип діяльнісного підходу: максимально використовує гру як провідний вид діяльності дошкільника.

Розроблені методики включають вправи для сенсорної інтеграції («Пісочний дощик»), розвитку мовлення («Склади казку»), формування емпатії («Світ, де герої допомагають одне одному») та корекції агресії («Будиночок для страху»), забезпечуючи цілісний корекційний вплив.

4) Ефективність та практична значущість дослідження

Проведена дослідно-експериментальна робота (апробація програми) підтвердила високу корекційну ефективність впровадженої програми пісочної терапії. Емпіричні дані, отримані на контрольному етапі, засвідчили статистично значущу позитивну динаміку за основними критеріями:

- позитивна динаміка в емоційній сфері: фіксувалося достовірне зниження показників тривожності та агресії, підтверджене даними спостереження та батьківських анкет;
- покращення мовленнєвого розвитку: спостерігалось збільшення кількості вживаних складних синтаксичних конструкцій, розширення активного словника та поліпшення якості зв'язного мовлення;
- розвиток когнітивних навичок: діти продемонстрували значне покращення у виконанні завдань на класифікацію та узагальнення, а також підвищення стійкості уваги під час занять.

Таким чином, результати дослідження доводять, що пісочна терапія є не лише теоретично обґрунтованим, але й практично значущим та результативним методом, який може стати ключовим інструментом у системі корекційно-розвиткової роботи закладів дошкільної освіти.

5) Діагностична цінність пісочниці

Нами встановлено, що пісочниця є потужним діагностичним інструментарієм. Аналіз процесу створення та фінальної композиції дозволяє фахівцю отримати глибинну, приховану інформацію, яку важко виявити за допомогою традиційних вербальних методів. Основними параметрами діагностики є:

- використання простору: розташування фігурок (центр, периферія, краї) дає уявлення про актуальну Я-концепцію дитини та її ставлення до оточення;
- вибір фігурок: якісний та кількісний аналіз мініатюр (наявність агресивних, захисних, сімейних, відсутність людських фігур) відображає структуру внутрішніх конфліктів та ставлення до соціального світу; характер взаємодії з піском: ступінь руйнування, педантичність, обережність чи хаотичність рухів виступають індикаторами емоційно-вольової регуляції та рівня тривожності.

Це дозволяє фахівцю об'єктивно оцінити актуальний емоційний стан дитини та індивідуалізувати подальшу корекційну траєкторію.

б) Висновки для інклюзивного освітнього простору

Встановлено доцільність та необхідність інтеграції пісочної терапії у практику інклюзивного освітнього простору. Завдяки своїй універсальності пісочниця виступає як засіб, який усуває комунікаційні бар'єри та є зрозумілим для дітей з різними типами труднощів. Пісочна терапія сприяє спільній діяльності, адже створює простір для взаємодії між дітьми з ООП та їхніми однолітками, розвиваючи толерантність та навички співпраці у дитячому колективі. Як гнучкий та малоструктурований засіб, вона легко адаптується до потреб інклюзивної групи.

Таким чином, магістерська робота науково обґрунтовує та підтверджує, що використання пісочної терапії є високоефективним, науково доведеним та практично значущим напрямом корекційної роботи, що забезпечує цілісний, гармонійний та успішний розвиток дошкільників в умовах сучасного освітнього середовища.

Список використаних джерел

1. Аксьонова О.П., Аніщук А.М., Артемова Л.В. Програма розвитку дитини «Я у світі» від народження до шести років. наук. кер. О. Л. Кононко. Київ: ТОВ МЦФЕР-Україна. 2019. 488 с. URL : <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/programy-rozvytku-ditey/programma-ya-y-sviti.pdf> (дата звернення: 20.12.2024).
2. Базовий компонент дошкільної освіти / науковий керівник: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д-р пед. наук; авт. кол-в: Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л., Гавриш Н. В., Долинна О. П., Ільченко Т. С., Коваленко О. В., Лисенко Г. М., Машовець М. А., Низковська О. В., Панасюк Т. В., Пироженко Т. О., Поніманська Т. І., Сідельнікова О. Д., Шевчук А. С., Якименко Л. Ю. Київ: Видавництво МОН, 2012. 26 с.
3. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» за заг. ред. О. В. Низковської. Тернопіль: Мандрівець, 2017. 256 с.
4. Бережна Н.Ф. Використання пісочниці в корекції емоційно-вольової та соціальної сфер дітей раннього молодшого дошкільного віку. *Дошкільна педагогіка*. 2006. № 4. С. 58 – 60.
5. Богуш А. М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку: навчальний посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2003. 344 с.
6. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. Харків: Вид-во «Ранок», 2011. 176 с.
7. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років: монографія. 2-е видання. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2010. 374 с.
8. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови: підручник / за ред. А. М. Богуш. Київ: Вища шк., 2007. 542 с.
9. Богуш А. М., Луцан Н. І. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи: навчально-методичний посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово». 2008. 251 с.

10. Богуш А. М., Орланова Н. П., Зеленко Н. І., Лихолєтова В. К. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі: навч. посібник / за заг. ред. А. М. Богуш. Київ: Вища школа, 1992. 414 с.

11. Богуш А. М. Витоки розвитку образного мовлення дітей старшого дошкільного віку в дослідженнях учених. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. *Педагогічні науки*. 2015. № 4. С. 24-28.

12. Боровик І. Г. Дихаємо правильно – легко розмовляємо. Харків: Видавництво Ранок. 2012. 64 с.

13. Варварук М. М. Методика формування діалогічної компетентності молодших школярів засобами українського фольклору: дис. ст. д-р філософії: спец. Середня освіта (за предметними спеціалізаціями). ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2021. 245 с.

14. Ватаманюк Г.П. Музика в країні Дошкілля: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 260 с.

15. Варга В. С., Пашенко Т. В. «Моя сім'я та Я»: програма корекції емоційно-вольової сфери дітей у контексті дитячо-батьківських стосунків. Ужгород: ПП Повч Р. М., 2012. 148 с.

16. Власова О.В., Зеркалій О.В. Розвиток дрібної моторики рук / упоряд. О.В. Власова; іл. О.В. Зеркалій . Харків. Основа, 2011. 159 с.

17. Гаврилов В. Особливості розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями тяжкого ступеня. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*, 2019, № 14. С. 36-49.

18. Гарилова Н.С. Порушення фонетичного боку мовлення у дітей. Монографія. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друк-Сервіс», 2011. 200с.

19. Гавриш Н. Розвиток зв'язного мовлення дошкільнят: навч.- метод. посіб. Київ: Вид. дім «Шкіл. Світ»: Вид. Л. Галіцина, 2006. 119 с.

20. Гінжелюк О. Розвиток діалогічного мовлення у дітей із ЗНМ засобами дидактичних ігор і вправ. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: веб-сайт. URL : <http://www.stattionline.org.ua/pedagog/104/17894-rozvitok-dialogichnogomovlennya-u-ditej-iz-znm-zasobami-didaktichnix-igor-i-vprav.html> (дата звернення: 15.01.2025).

21. Гончаренко А. М. Розвиток мовленнєвої компетентності старших дошкільників: навч. метод. посіб. до Базової прогр. розв. дитини дошк. віку «Я у Світі». Київ: Світич, 2009. 160 с.

22. Горбунова Н. В. Ігрова діяльність як засіб розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2012. Вип. 31. С. 44-56.

23. Гордій Н., Корякіна І., Дмитренко А. Гра як засіб розвитку комунікативної компетентності дітей дошкільного віку. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. Херсон: ХДУ, 2018. Вип. 82 (3). С. 91-98.

24. Гречишкіна А. Пісочна психотерапія. *Палітра педагога*. 2010. № 5.

25. Газолишин В. Про піскову терапію. URL: <http://pisok.com.ua/component/content/article/46-pro-piskovu-erapiju.html> (дата звернення: 20.12.2024).

26. Гуліна Олена. Польські інноваційні педагогічні системи виховання та навчання дітей-дошкільників. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*: зб. наук. пр. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. №23. С. 283.

27. Давидова У. Взаємозв'язок ігрової, мовленнєвої діяльності та спілкування на етапі дошкільного дитинства URL: http://www.rusnauka.com/15_NNM_2014/Pedagogica/3_170541.doc.htm (дата звернення: 20.12.2024).

28. Денисенко О. І. Розвиток навичок комунікабельності у дітей дошкільного віку. Черкаси: ЧОПОПП ЧОР, 2012. 32 с.

29. Дитина в дошкільні роки: комплексна освітня програма / наук. Кер. К.Л. Крутій. Київ: Видавництво МОН, 2010. 158 с.

30. Дитина і дорослий: вчимося спілкуватись: Готуємося до мовленнєвого спілкування з дошкільниками. / за заг. ред. І. О. Луценко. 2-ге вид., перероб. і доповн. Київ: Світич, 2013. 208 с.: іл. (Б-чка журн. «Дошк. виховання»). Бібліогр: с. 205-206

31. Дитина: Освітня програма від двох до семи років / наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк; авт. кол.: Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець, Білоскаленко та ін.; наук. ред.: Г. В. Беленька, М. А. Машовець; Мін. осв. і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ: ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с.

32. Данілавичюте Е. А. Взаємодія педагогічної теорії і практики. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 2020. № 2(1). URL: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-1-3-4> (дата звернення: 20.12.2024).

33. Задорожня В. С. Розвиток діалогічного мовлення з ЗНМ: URL: <https://vseosvita.ua/library/rozvitok-dialogicnogo-movlennadoskilnikiv-z-znm-115882.html> (дата звернення: 17.05.2025).

34. Кришталович Клим Н.І. Розвиток емоційного інтелекту дітей дошкільного віку з ООП засобами пісочної терапії. *Третя всеукраїнська конференція «Формування життєвої компетентності осіб з особливими освітніми потребами в системі позашкільної, спеціальної та інклюзивної освіти» (13 – 14 травня 2025 р.): збірник наукових праць*. Харків, 2025. С.181-184.

35. Казанцева Л. Навчання дітей дошкільного віку діалогу на комунікативній основі. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету*. Педагогічні науки. Бердянськ: БДПУ, 2015. Вип. 2. С. 162.

36. Калуська Л. В. Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку «Соняшник». Тернопіль: Мандрівець, 2014.144 с.

38. Костик Л.Б., Гончар Н.П., Цегельник Т.М. Особливості пісочної терапії як методу розкриття творчого потенціалу дитини. *Інноваційна педагогіка: науковий журнал*. 2021. № 36. С.232-236. URL: <http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2021/36/50.pdf> (дата звернення: 20.12.2024).
39. Крутій К. Л. Діагностика мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Запоріжжя: ТОВ «ЛППС» ЛТД, 2005. 208 с.
40. Крутій К. Л. Створення мовленнєвого середовища: теоретичні засади і практична реалізація. Запоріжжя: ЛППС, 2001. 203 с.
41. Ласточкина О. В. Дослідження стану та змісту організації мовленнєвої підготовки дітей старшого дошкільного віку. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. №5 (31). С. 143-153.
42. Литовченко В. П. Особливості співпраці ортодонтів та логопедів в контексті діяльності інклюзивно-ресурсних центрів. *Український журнал медицини, біології та спорту*. 2019. № 6. С. 287-292.
43. Литовченко С. Литовченко В. Підготовка батьків до оцінки розвитку дітей в інклюзивно-ресурсних центрах: психолого-педагогічні основи комунікації. *Наука і освіта : наук.-практ. журнал*. 2022. № 2. С. 31-38.
44. Логвинчук С. Л. Дидактичні ігри, вправи, творчі завдання: розвиток мовленнєвої компетентності дошкільників. Харків: Вид. група «Основа», 2012. 191 с.
45. Логвінова І. П. Оцінка гри у дошкільників із затримкою психічного розвитку. *Гуманістична парадигма в спеціальній освіті: наука і практика: зб. тез за матеріалами Всеукр. науково-практичної on-line конференції*. Київ: ТОВ «Поліграф плюс», 2015. – С. 78–82
46. Логопедія: підручник / за ред. М. К. Шеремет. Вид. 3-тє, перер. та доповн. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2015. 776 с.
47. Лопатіна Г. О. Методика навчання діалогічного мовлення дітей молодшого дошкільного віку: монографія. Бердянськ: Видавець Ткачук О. В., 2014. 254 с.

48. Луцан Н. І. Теорія і практика розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку в мовленнєво-ігровій діяльності: дис. д-ра пед. наук: 13.00.02. Одеса, 2006. 473 с.

49. Любашина В. В. Формування діалогічних умінь у дітей старшого дошкільного віку в іграх за сюжетами художніх творів: дис. канд. пед. наук: 13.00.02. Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2006. 188 с.

50. Мартиненко І. В. Комунікативний тренінг для дошкільників з порушенням мовлення. Харків: Ранок, 2018. 120 с.

51. Мартіна О. Розвиток усного і писемного мовлення молодших школярів на уроках рідної мови. *Педагогічна освіта: теорія і практика: зб. наук. пр.* / Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. І. Огієнка, Ін-т педагогіки НАПН України. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2015. № 18 (1). С. 154–159.

52. Марченко І. С. Діагностика комунікативних здібностей дітей із ТПМ. *Науковий часопис НПУ імені Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. наук. праць.* Київ: НПУ ім. Драгоманова, 2012. №21. С. 17.

53. Методика навчання української мови в початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за наук. ред. М. С. Вашуленка. Київ: Літера ЛТД, 2010. 364 с.

54. Назаренко Н. Ю., Висоцька А. М. Застосування методів арт-терапії в логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку. *Науковий вісник.* 2021. № 5. С. 1-7.

55. Омеляненко Н. Навчання дітей старшого дошкільного віку складати розповіді-роздуми. *Наука і освіта.* 2014. № 10. С. 149-152. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2014_10_36 (дата звернення: 20.12.2024).

56. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку / Н. В. Гавриш, Т. В. Панасюк, Т. О. Піроженко,

О. С. Рогозянський, О. Ю. Хартман, А. С. Шевчук; за заг. наук. ред. Т. О. Піроженко. Київ: Українська академія дитинства, 2017. 80 с.

57. Пахомова Н. Г. Діагностика мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з дизартрією до навчання в школі: навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Полтава: ТОВ «АСМІ», 2012. 108 с.

58. Піроженко Т. О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 152 с.

59. Пісочна терапія в роботі з дошкільниками / Упоряд. Л. А. Шик, Н. І. Дикань, О. М. Гладченко, Ю. М. Черкасова. Харків: Вид. група «Основа», 2012. 127 с.

60. Пелешенко О. В. Формуємо мовленнєву готовність до школи у грі. *Палітра педагога*. 2011. № 5. С. 16–18.

61. Полєвікова О. Б. Аналіз підходів до розвитку діалогічного мовлення дошкільників. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. Херсон: ХДУ, 2015. Вип. 67. С. 132- 139.

62. Приходько Ю. Особливості спілкування дошкільників. *Дошкільне виховання*. 1982. №11. С. 10.

63. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» (нова редакція). Від народження до трьох років: у 2 ч. Ч. I / наук. кер. О. Л. Кононко. Київ: ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2014. 204 с.

64. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» (нова редакція). Від трьох до шести (семи) років: у 2 ч. Ч. II / наук. кер. О. Л. Кононко. Київ: ТОВ «МЦФЕРУкраїна», 2014. 452 с.

65. Рібцун Ю. В. Пісочна терапія як засіб компенсації мовленнєвих порушень у дітей. *Інноваційні арт-терапевтичні технології: збірник статей I Всеукр. наук. інтернетконф.* (12 березня 2019 р., м. Переяслав-Хмельницький). Переяслав-Хмельницький, 2019. С. 122-126.

66. Рібцун Ю. В. Використання творчих ігор у роботі вчителя-логопеда. *Педагогіка здоров'я: зб. наук. пр. II Всеукр. наук.-практ. конф.* Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2012. С. 414-419.

67. Рібцун Ю. В. Шляхи формування зв'язного мовлення у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення. *Теорія і практика сучасної логопедії: збірник наукових праць*. Київ: Актуальна освіта, 2006. Вип. 3. С.136-144.

68. Розвивальні ігри з водою та піском / Упоряд. Л. А. Шик, Н. І. Дикань, О. М. Гладченко, Ю. М. Черкасова Харків: Основа, 2010. 127 с.

69. Розвиваючі ігри з водою та піском / упоряд. Н. Ф. Юрченко. Харків: Основа, 2010. 207 с.

70. Трофименко Л. І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. Київ: Актуальна освіта, 2012. 179 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Список дітей, які брали участь у дослідженні з використанням пісочної терапії

№ з\п	Прізвище та ім'я дитини	Рівень підтримки	Труднощі	Вік дитини
1	Боднар Богдан	5	Соціоадаптаційні, функціональні	6
2	Ярий Максим	4	Інтелектуальні, функціональні, навчальні	5
3	Маркович Андрій	4	Соціоадаптаційні	6
4	Ділай Марія	4	Функціональні	5
5	Місеруш Андрій	5	Інтелектуальні, навчальні	4,5
6	Кужла Олександр	4	Інтелектуальні,	6
7	Вікторук Євген	5	Соціоадаптаційні	6
8	Ядловський Дмитро	4	Соціоадаптаційні	7
9	Карналюк Назар	4	Інтелектуальні, навчальні	4
10	Придруга Єлизавета	4	Соціоадаптаційні	3
11	Михальчук Діана	4	Інтелектуальні, функціональні, навчальні	4
12	Косенчук Денис	5	Соціоадаптаційні, навчальні	6

Додаток Б

Завдання для відтворення малюнків у піску

Хрестик

Сонце

Спіраль

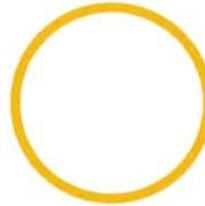
Змійка

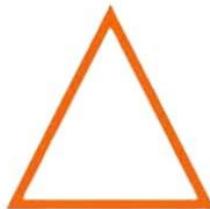
Квадрат

Коло

Трикутник

Лінія

Ялинка

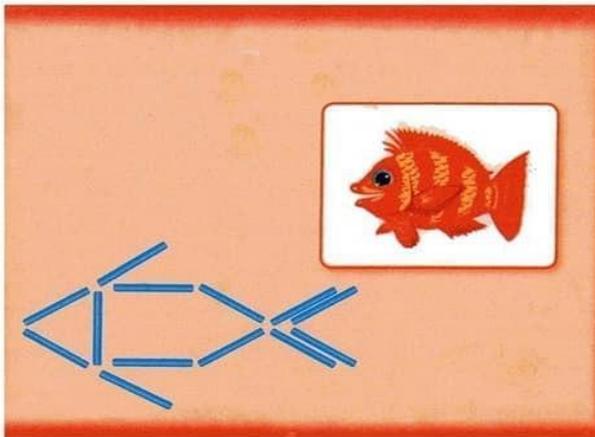
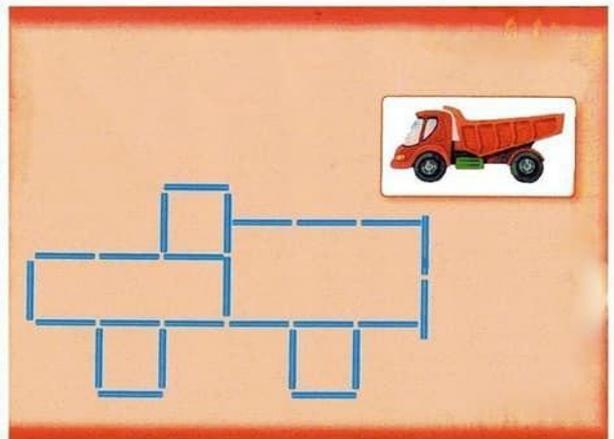
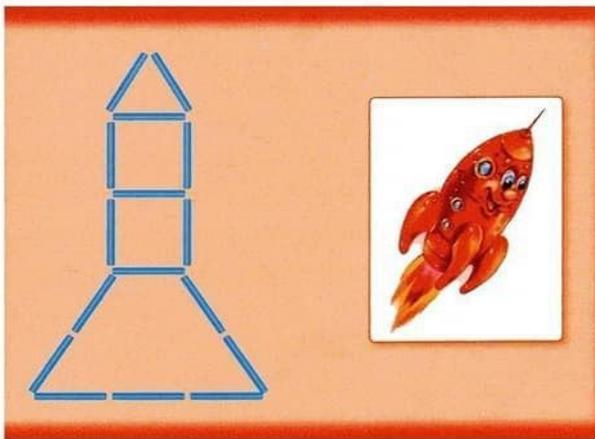
Дім

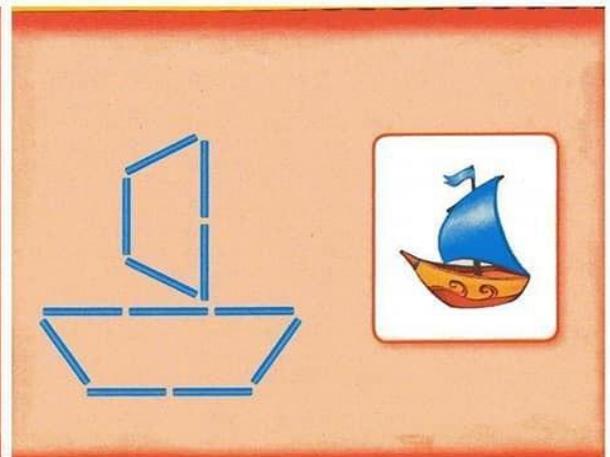
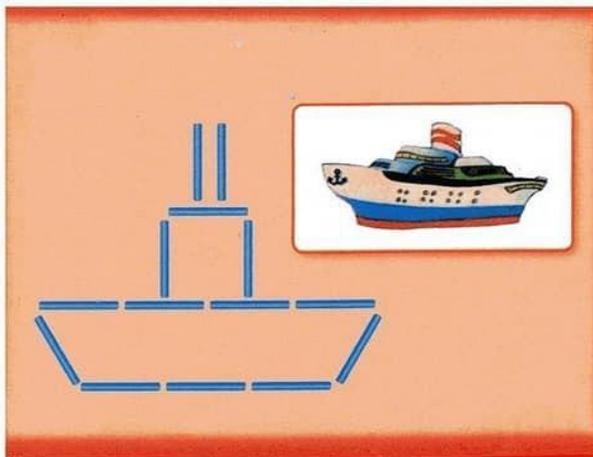
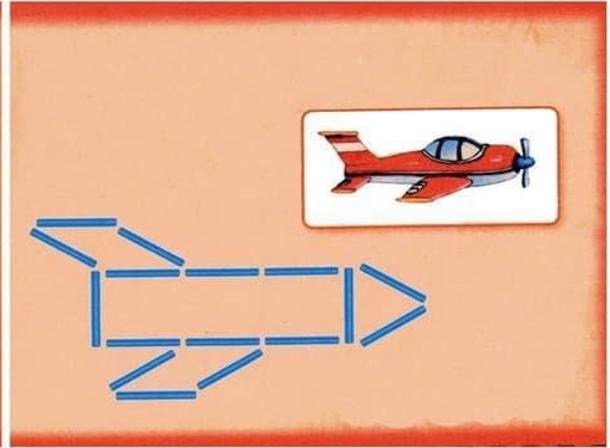
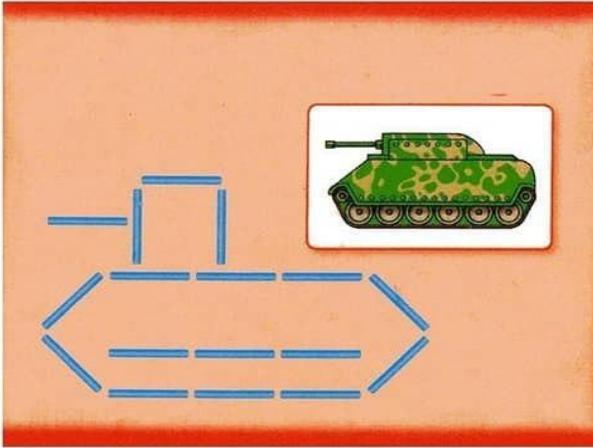
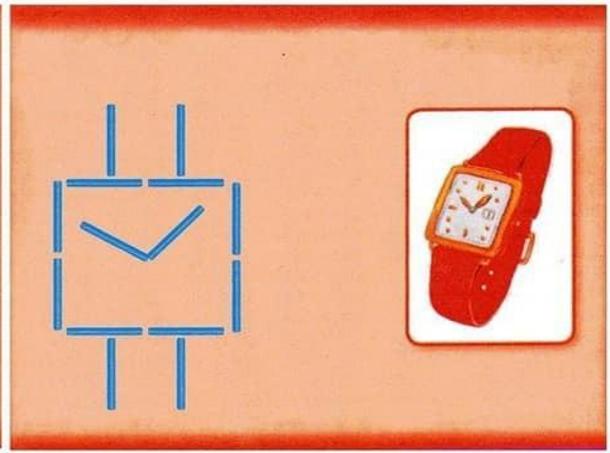
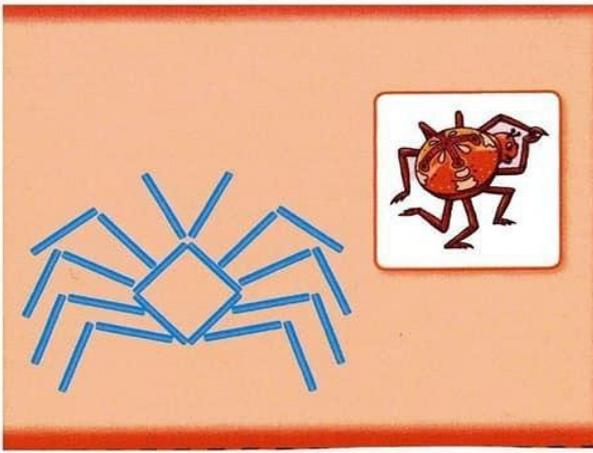

Галочка

Сніжинка

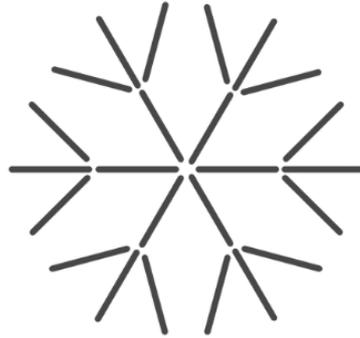

Додаток В

Ігри для розвитку мовлення та уваги

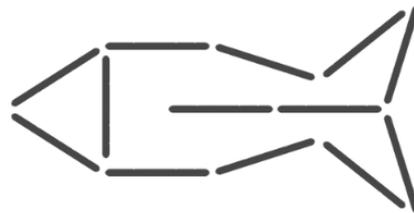
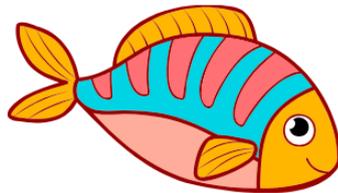
Сніжинка

Летять, летять сніжинки
На поле, ліс і сад,
Веселий свій таночок
Танцює снігопад.

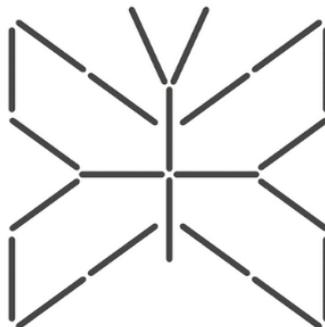
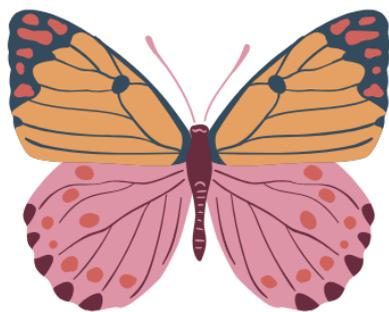
Риба

Не сумує синє море,
Бо живе там рибка-клоун,
Невеличка та стрімка,
Як циркачка, вигляда.

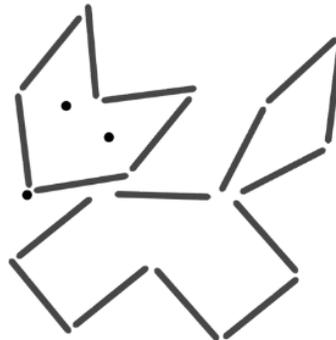
Метелик

Діти бігають, стрибають,
Далі - весело гукають:
- Ах, метелик!... подивіться!
Ось він, ось він метушиться!
Та який же гарний, гожий!
Наче квітка, прехороший!

Лисичка

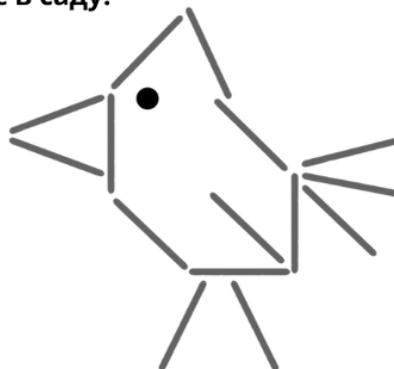
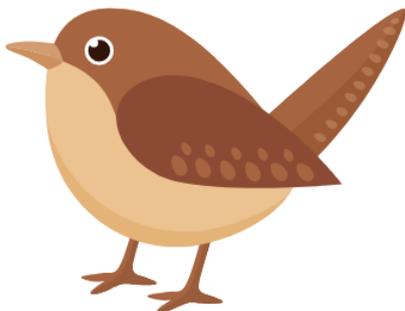
Лисичка-сестричка лісом ходила,
Хвостиком водила.
Лисички збирала,
пісеньку співала

Пташка

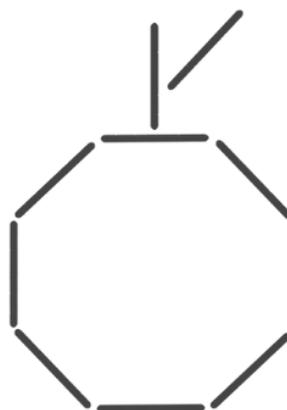
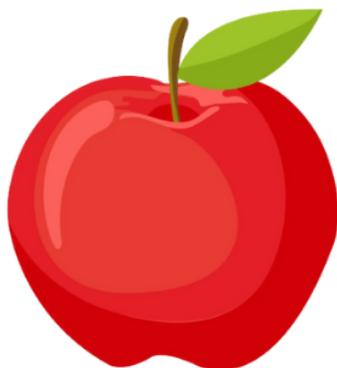
Пташечка мене гука,
вийду - зразу ж утіка.

Тільки в хату я зайду,
вже виспіває в саду.

Яблуко

Яблучко над головою,
Золоте, наливне!
Ти в росі купалося,
Сонцем утиралось!

Додаток Г
Сенсорні ігри у пісочниці

